

PAN GAWAIN
A ZELENÝ RYTÍŘ

Je pro mě velkou poctou, že jsem byl pozván, abych proslovil přednášku na této starobylé univerzitě a k uctění slavné pověsti W. P. Kera. Kdysi jsem načas směl používat jeho výtisk *Pana Gawaina a Želeného rytíře*. Bylo z něj jasně patrné, že jeho majitel – jak bylo navzdory jeho obrovskému čtenářskému záběru a literární zkušenosti obvyklé – toto dílo četl s napjatou pozorností.

Je to opravdu báseň, která zasluhuje být čtena pozorně a podrobně a poté (tedy nikoli předtím, jak se kritikům až příliš často stává) opakovaně promyšlena. Je to jedno z mistrovských uměleckých děl anglického čtrnáctého století i celé anglické literatury. Je to jedno z velkolepých děl, která nejenže snášejí útisk ze strany kateder, unesou to, že se staly *čtebou*, ba dokonce *čtebou povinnou* (což je zkouška ze všech nejtěžší), ale ještě pod tímto tlakem vydávají větší a větší bohatství. Patří totiž k tomu druhu literatury, který má kořeny hluboko v minulosti, ještě hlouběji, než jeho autor tušil. Je stvořeno z příběhů, které se často vyprávěly už dříve a na jiných místech, a z prvků, jež pocházejí z dávných časů, kam zrak ani vědomí básníkovo nedosáhnou – stejně jako *Béowulf* či některé velké hry Shakespeareovy, třeba *Král Lear* nebo *Hamlet*.

Je to zajímavá otázka: odkud se bere tato příchut', tato atmosféra, tato zvláštní síla, jež je pro taková *zakořeněná* díla příznačná a jež vyvažuje nevyhnutelné nedostatky a nedokonalosti, které nutně vznikají, když jsou děje, motivy, symboly zpracovány nově a podmaněny jinou mentalitou pozdějších dob, aby vyjádřily myšlenky, jež se naprosto odlišují od těch, které jim daly vzniknout. O ničem takovém dnes ale mluvit nehodlám, i když by *Pan Gawain* byl pro úvahu nad touto otázkou jako výchozí text velmi vhodný. V tuto chvíli mi nejde o zkoumání původu toho příběhu

v úhrnu ani v podrobnostech, ani o to, v jaké podobě se nejspíše dostal do rukou autorovi této básně, než se rozhodl ji napsat. Chci mluvit o způsobu, jakým látku zpracoval, či spíše o jedné konkrétní stránce tohoto způsobu: jakými cestami se ubíraly jeho myšlenky, zatímco příběh psal a opět (o čemž nepochybuji) přepisoval, dokud ten nenabyl podoby, v níž se nám dochoval. Na tu druhou otázku ovšem nelze zapomenout. Za scénou vždy jako divadelní horizont s mnoha postavami visí dávnověk. Za naší básní přecházejí postavy ze starých mýtů a mezi verši k nám zaléhá ozvěna starobylých kultů, náboženství a symbolů, o nichž vzdělaný moralista (zároveň však také básník) konce čtrnáctého století neměl ani tušení. Jeho příběh o těchto starých věcech *nepojednává*, ale vděčí jim za část své životnosti, své živosti, svého napětí. Tak to s velkolepými pohádkami bývá – a toto je jedna z nich. Mravní ponaučení nelze vskutku sdělit lépe nežli dobrou pohádkou (čímž myslím opravdový příběh s hlubokými kořeny, který se jako příběh vypráví, a nikoli chabě maskovaný mravní jinotaj). Tvůrce *Pana Gawaina* to, zdá se, pochopil, anebo to – podvědomě spíše než uvědoměle – cítil: ač člověk čtrnáctého století, vážného, didaktického, encyklopedického, neřkuli pedantického století, přijal *Faerii* za dědictví, místo aby se k ní záměrně obrátil zády.

Ze všech těch četných nových prvků, o nichž by člověk mohl doufat, že řekne něco nového – a to i dnes, kdy se básně stala předmětem několika vydání, překladů, debat i četných článků – například o „hře na stínání“, o „nebezpečném hostiteli“, o „Zeleném muži“, mytické postavě, jež připomíná Slunce a nejasně vyvstává za kurtoazním Gawainem, synovcem krále Artuše, stejně jistě, ač ne tak bezprostředně, jako se v hrdinském *Béowulfovi*, synovci krále Hygeláka, skrývá Medvědí syn; nebo například o irském vlivu na Británii a o vlivu obou, Irska i Británie, na Francii, i o zpětném vlivu francouzském; nebo – v autorově vlastním čase – o „obrození aliteračního verše“ a o dobových úvahách ohledně jeho využití ve vyprávění, jež se nám dochovaly jen v letmých ozvěnách v *Panu Gawainovi* a v díle Chaucerově (který po mém soudu *Pana Gawaina* a pravděpodobně i jeho autora znal) – tedy ze všech těchto a jiných námětů, na které může *Pan Gawain a Zelený rytíř* upomenout, se chci zaměřit na jeden, jemuž se takové pozornosti nedostává, i když je, domnívám se, zásadně důležitější: na jádro, na samu podstatu básně v jejím výsledném tvaru, totiž na její velkolepý třetí „zpěv“, a v jeho rámci na Gawainovo pokušení a zpověď.

Chci-li se Gawainovým pokušením a zpovědí zabývat, musím samozřejmě vycházet z poznání básně jako celku, a to v původním znění nebo v překladu. Kde bude třeba citovat, použiji překlad, který jsem právě dokončil, neboť jsem přitom sledoval dva cíle (a jak doufám, také do určité míry naplnil): chtěl jsem jednak zachovat metrum a aliteraci originálu, bez nichž překlad nemá větší hodnotu nežli školní tahák, jednak zachovat – a srozumitelným moderním jazykem sdělit – vznešenost a kurtoazii této básně, básně pořízené básníkem, pro kterého „kurtoazie“ tolik znamenala.

Protože zde o básni nehovořím jako o celku, ani mi nejde o její obdivuhodnou stavbu, postačí, abych o těchto záležitostech poznamenal jediné, co je z mého hlediska významné. Báseň je rozdělena do čtyř zpěvů; třetí zpěv je přitom zdaleka nejrozsáhlejší a tvoří o mnoho víc než čtvrtinu celého textu (872 veršů z celkových 2530): jako by i čísla naznačovala, co básníka doopravdy zajímalo především. A přece se jejich svědectví fakticky pokusil zastřít tím, že dovedně, i když uměle přidal část textu, která ve skutečnosti patří do třetího zpěvu, ke zpěvu druhému. Gawainovo pokušení totiž opravdu začíná už od 39. strofy (verše 928), ne-li ještě dříve, a trvá déle než tisíc veršů. Všechno ostatní je ve srovnání s tímto úsekem sice vysoce malebné, avšak mechanické. Právě v tématu pokušení básník nacházel smysl své básně a všechno ostatní pro něj tvořilo kulisy, pozadí a vůbec technické soukolí: bylo jen prostředkem, jak pana Gawaina přivést do situace, kterou chtěl zkoumat.

Co této pasáži předchází, vám nemusím připomínat příliš obsírně. Báseň se otvírá krátkým popisem velkoleposti Artušova dvora uprostřed největších svátků v roce (alespoň pro Angličany) – Vánoc. Při novoroční hostině vjede do dvorany veliký Zelený rytíř na zeleném koni a se zelenou sekyrou a přednese svou výzvu: kterýkoli dvořan, má-li odvahu, nechť se chopí sekyry a zasadí jí Zelenému rytíři jedinou ránu, aniž by se ten bránil, pod podmínkou, že do roka a do dne dovolí Zelenému rytíři, aby mu stejně nerušeně ránu oplatil.

Výzvu nakonec přijme pan Gawain. Zde však chci už jen upozornit na jednu důležitou věc. Již od samého začátku můžeme postřehnout, že básník píše s morálním záměrem, anebo si to aspoň uvědomíme při opětovném čtení, po jisté úvaze. Pro pokušení je důležité, aby Gawainovo jednání bylo mravně přijatelné, a o to se básník i uprostřed vsí té *Faerie* usilovně

snaží. Gawain výzvu přijímá proto, aby krále zachránil ze situace, která mu nepřísluší, i když ho do ní přivedla vlastní unáhlenost. Gawainovým motivem tedy není pýcha na vlastní chrabrost, chvástavost, ba ani lehkomyslná frivolnost, s níž rytíři uprostřed vánočních radovánek uzavírají nesmyslné sázky a skládají nesmyslné přísahy. Jeho motiv plyne z pokory: chce ochránit Artuše, svého staršího příbuzného, svého krále, představeného Kruhového stolu, před pokořením a nebezpečím, a místo něj hodlá nebezpečí vystavit sám sebe, nejmenšího z rytířů (jak prohlašuje) a toho, jehož ztrátu by bylo nejnázve přetrpět. K celé záležitosti tedy přistupuje – jak jen to pohádka dovolovala – jako k otázce povinnosti, pokory a sebeobětování. A protože se nesmyslnosti výzvy nelze tak docela zbavit – výzva je absurdní, má-li se příběh odehrát ve vážné morální rovině, kdy je každý čin hrdiny Gawaina podroben zkoumání a mravně zhodnocen –, dostává se kritiky samotnému králi, a to od autora jako vypravěče i od vznešených pánů u dvora.

Ještě jednu věc, k níž se vrátíme později. Gawain je od počátku klamán, nebo přinejmenším chycen do pasti. Přijímá výzvu, že ránu zasadí *quat-so bifallez after* („ať stane se pak, co chce“) a že se za rok dostaví, on sám a bez pomoci, aby přijal odvetný úder zbraní, kterou Zelený rytíř určí. Sotva Gawain výzvu přijme, dozvídá se, že si pro svou „výsluhu“ musí přijít k samotnému Zelenému rytíři do blíže neurčeného kraje, který rytíř obývá. Gawain přijímá i tento obtížný dodatek. Když však Zelenému rytíři ránu uštedří a setne hlavu, past sklapne; vyzývatel totiž není mrtev, hlavu zdvihne, vyskočí do sedla a odjede poté, co ohyzdná utatá hlava, kterou drží vysoko zdviženou, Gawaina nabádá, aby svému závazku dostál.

To nás ovšem – a bezpochyby ani mnohé básníkovy posluchače – nemusí překvapovat. Setkáme-li se se zeleným mužem, který má zelené vlasy i tvář a sedí na zeleném koni, a ještě k tomu na dvoře krále Artuše, čekáme „kouzlo“ a říkáme si, že je měli očekávat i Artuš s Gawainem. Většina přítomných to alespoň učinila: („klam a kouzlo bylo to pro lidi kolkolem“, v. 11.240). Básník se ale rozhodl, že příběh i s jeho soukolím bude považovat za daný a že se bude zabývat spornými stránkami v chování postav, zejména pana Gawaina, které z příběhu vyplynou. Jedna z věcí, které mu na srdci leží nejvíce, je *lewoté*, „věrnost“. Je proto nesmírně významné, abychom si hned na počátku udělali jasno o vztahu mezi Zeleným rytířem a Gawainem a o přesné povaze jejich dohody, jako bychom měli co dělat s běž-

ným a možným ujednáním dvou „džentlmenů“. Proto se, myslím, básník snaží ukázat, že „kouzlo“, i když by se ho vyzývaná strana mohla obávat, vyzývatel učinil skrytou součástí dohody. Král výzvu chápe tak, jak se na pohled jeví – jako pošetlost, jež spočívá v tom, že kdosi žádá, aby byl na místě zabit. A později, když se Gawain hotoví k ráně,

„bratráнку, dbej,“ dí král, „ať jedinou dáš ránu,
nalož s ním, jak náleží, a já budu mít naději,
že přečkáš prudký úder, jenž poskytne ti pak.“

(17.372–74)^a

A tak, i když Gawain výzvu přijímá v dobré víře – a potvrzuje to slovy *quat-so bifallez after* („ať stane se pak, co chce“) –, jeho protivník fakticky zatajil, že je chráněn kouzly a takto zabit být nemůže. Gawaina tak nyní zavazuje slib, aby se za rytířem vydal na nebezpečnou pouť, na jejímž konci jej nejspíš čeká jediné smrt. On totiž žádné kouzlo (prozatím) nemá, a až nadejde čas, bude muset vyrazit, vysvobodit svého krále a příbuzného a zastánce cti svého řádu, na cestu s neochvějnou odvahou a *lewoté*, sám a bez ochrany.

Ten čas nakonec nadejde a pan Gawain se chystá na výpravu za Zeleným rytířem a k Zelené kapli, kde se spolu mají sejít. A tehdy již autor alespoň neponechá prostor pochybnostem, ať už si myslíte cokoli o tom, že zavádím do prvního zpěvu a pohádkové scény stětí Zeleného rytíře etický rozměr. Popisuje Gawainovu zbroj, a i když se možná necháme strhnout tím, jak její svítivý šarlat a třpytivé zlato kontrastuje se zelení vyzývatelovou, a budeme rozvažovat, co tento zděděný kontrast asi znamenal, o tohle básníkovi nejde. Celé Gawainově výstroji věnuje všehovšudy vlastně jen několik veršů a červenou barvu zmiňuje pouze dvakrát (*red* a *goulez*). Zajímá ho štít. Právě Gawainovým štítem nám dává na vědomí, co si myslí a co zamýšlí. Na štít Gawainovi namísto erbovních znamení obvyklých v jiných rytířských románech, například místo lva, orla či gryfa, vsazuje – a tento výraz můžeme užít záměrně, protože zde bezpochyby jde o příspěvek básníka samotného – znamení pentagramu. Příliš přítom nesejde na tom, jaký význam či významy byly tomuto symbolu připisovány v jiných končinách či starších dobách.¹ Právě tak, jako tuze nezáleží na tom, jaké jiné či starší významy měla zelená či červená barva, sekýra či cesmína. Význam, který pentagram v básni ponese, je totiž zřejmý – totiž sdostatek

zřejmý – v obecném smyslu:² má samozřejmě značit „dokonalost“, avšak dokonalost ve víře (v křesťanské víře), zbožnosti a mravech, a dále „kurtoazii“, která vstupuje do vztahů mezi lidmi; dokonalost v jednotlivostech každé z těchto sfér, a dokonalou a ničím nepřerušenu vazbu mezi sférou vyšší a nižší. A právě s tímto znamením na štítě (a také, jak se dozvídáme později, vyšitým na erbu), jež tam zasadil náš básník (neboť důvody, kterými jeho použití vysvětluje, jsou samy o sobě i způsobem svého výčtu takové, že jimi sám pan Gawain k přijetí tohoto heraldického znamení být veden nemohl, a tím spíše je nemohl otevřeně hlásat) –, právě s tímto znamením pan Gawain vyráží z Kamelotu.

Jeho dlouhá a nebezpečná cesta k Zelené kapli je zachycena krátce a v zásadě přiměřeně. To jest přiměřeně z hlediska básníkovy, i když v některých ohledech jen zběžně a v jiných zase způsobem nejasným pro vykladače textu. Gawain teď chce co nejdříve dorazit do hradu pokušení. Proto se nyní až do chvíle, kdy se hrad zjeví, nemusíme zabývat ničím jiným. Až se objeví, bude nás zajímat to, co z něj básník udělal, a nikoli látky, z nichž jej snad vytvořil, protože ty mají zcela jiný smysl.

Jak Gawain hrad nachází? *Jako vyslyšení své modlitby*. Od svátku Všech svatých je na cestě. Nyní je Štědrý den, a on se ztrácí v divoké podivné krajině zarostlé neproniknutelnými lesy, ale především mu jde o to, aby nezmeškal mši na Boží hod ráno.

Soužil se svým postavením, i tím, zdali stihne
mši svatou k slávě Toho, jenž sejme z nás strast,
až v noci, jež nadchází, narodí se z Panny;
a proto pravil vzdychaje: „Prosím Tě snažně, Pane,
i Tebe, Maria, matičko, milá tak a drahá,
ať mířím v místa, kde přítomen mohu být mši
a zrána zas zajít na jitřní, o to zbožně prosím,
a hned vyšlu vzhůru i otčenáš, věřím a
zdravas.

(32.750–58)^b

Právě když se takto pomodlí, projeví lítost a třikrát se přežehná znamením kříže, zahlédne znenadání mezi stromy nádherný bílý hrad a vyráží k němu, vstříc dvornému přijetí a vyslyšení své modlitby.

Ať už byl tento pevný a majestátní hrad postaven z jakýchkoli starobylých kamenů, ať už se příběh mohl ubírat jakýmkoli směrem, ať už se objeví jakékoli jednotlivosti, které autor sice zdědil, ale ke sdělení svého zámeru nepoužil, zřejmé je toto: náš básník Gawaina nepřivádí do doupěte zlých duchů, nepřátel lidského rodu, nýbrž do dvorné a křesťanské hodovní síně. Artušův dvůr a Kruhový stůl jsou zde chovány v úctě, zvony v kapli svolávají k nešporám a vane tu vlídný duch křesťanství.

S ranním rozbřeskem, kdy lidé rozjímají,
že zrodil se Bůh, by zemřel a spasil je před zhoubou,
pod každou střechem na světě srdce plní radost;
i jim dnes dopřáno mnohých bylo dobrot.

(41.995–98)^c

Zde se má Gawain na krátkou chvíli cítit a také být „jako doma“ – nečekaně se ocitá uprostřed života a společnosti, kterou má nanejvýš rád a kde by mu um a potěšení, s nimiž se oddává dvorné konverzaci, zajistily nejvyšší pocty.

Jeho pokušení však začalo. Při prvním čtení si to možná neuvědomíme, ale při jakémkoli dalším návratu k textu nám bude jasné, že tento zvláštní příběh, tento *mayne meruayle*, „úžasný úkaz“ (ať už v něj věříme, nebo ne), byl pečlivě přepsán dovednou rukou, již vedla moudrá a vznešená mysl. Gawain má být zkoušen právě v prostředí, na něž je zvyklý a v němž si až dosud vysloužil největší věhlas – v křesťanském světě, a tedy jako křesťan. Zkouška čistoty čeká jeho samého i vše, co ztělesňuje.

Pentagram má příchut' učené pedanterie a hrubě nesouzněl, zdá se, s uměleckým instinktem básníka-vypravěče,³ ale pokud jsme snad proto na okamžik dostali strach, že přijdeme o *Faerii* jen proto, aby ji nahradila formální alegorie, jsme rychle ujistěni o opaku. Gawain sice možná dostal „dokonalost“ jako kýženou mravní míru (neboť s menším ideálem by se dokonalosti ani nepřiblížil), sám je však zobrazen ne jako matematická alegorie, nýbrž jako člověk, jako svébytná lidská bytost. Gawainova „dvornost“ neplyne pouze z ideálů či způsobů jeho básnic-ky ztvárněného času, ale i z jeho vlastního založení. Intenzivně se raduje z vlídné společnosti urozených dam a nechá se bezprostředně uchvátit krásou. Tak je vylíčeno jeho úvodní setkání s krásnou hradní paní.

Gawain se v kapli účastní nešpor a po jejich skončení paní vychází ze své soukromé lavice.

Pak v průvodu vznešených dam vyšla z lavice.
Všechny předčila půvabem i úbělem pleti,
líbeznou lící a tělem i libými mravy.
Krásnější je než Guinevra, myslel si Gawain,
když viděl, jak k němu kráčí napříč kněžištěm.
(39.942-46)^d

Následuje krátký popis její krásy v protikladu ke staré, vrásčité a ohyzdné dámě po jejím boku:

Žhnula-li jedna životem, ta druhá byla žlutá,
jedna se rděla ruměncem, všecka růžolící,
tvář druhé byla drsná údolími vrásek;
šátky jedné šelestily všitými perlami,
hrdlo i hrud' měla obnažené, holé,
svítily skvostněj' než sníh, jenž snáší se v horách,
kdežto krk druhé krylo okruží límce,
bělostný závoj jí balil černavou bradu.
(39.951-58)^e

Zalétl zrakem k paní, jež zdála se tak vlídná,
požádal pána o souhlas a pokročil jí vstříc.
Tě starší vzdává hold hlubokou poklonou,
pěknější zlehka podrží v objetí svých paží.
Políbiv ji, jak se patří, dvorně promlouvá.
(40.970-74)^f

A když další den – u božíhodové tabule – Gawaina posadí na pódiu vedle ní, básník chce (jak sám prohlašuje) z celé slavnosti s jejím veselím a nádherou zachytit pouze to, jak se ti dva těší ze své společnosti.

Já vím však, že Gawain a vznešená paní
tolik se těšili, že tráví čas spolu,
čile se častujíce, ve vsí čistotě,
dvornými slovy na důkaz důvěrné družnosti,
že hrou tou vzal by za vděk i vévoda, beze
všeho.

Bubny a trubky zněly,
každý si hleděl svého,
pištcí napilno měli,
jen on jí, ona jeho.

(41.1010-19)^g

Tím je ustavena scéna, avšak situace ještě není zcela zralá. I když se Gawain načas oddává odpočinku, na svou pouť nezapomíná. Radovánkám se těší po čtyři dny, ale navečer čtvrtého dne, kdy do stanoveného Nového roku zbývají pouhé tři dny roku starého, žádá o dovolení, aby směl nazítří ráno odjet. O svém poslání neřekne nic víc, než že se musí pokusit najít místo zvané Zelená kaple a do novoročního rána tam dorazit. Hradní pán mu na to odvětlí, že se ještě tři dny může věnovat oddechu a plně se zotavit ze strážní předešlé cesty, neboť Zelená kaple není ani dvě míle odamtud. Ve stanovený den ráno ho tam prý dovede určený průvodce.

V této fázi autor – jako mnohokrát v básni – dovedně kombinuje prvky staršího pohádkového podání s vlastnostmi Gawainovými (tak jak jej podává), aby uvedl do pohybu vlastní verzi příběhu. V následujícím průběhu si všímáme postavy „nebezpečného hostitele“, jehož každý rozkaz je třeba poslechnout, i kdyby byl sebepošetilejší či sebeurážlivější, zaznamenáváme však také vřelou, ba mohli bychom říci neuváženě přehnanou dvornost Gawainovu. Právě tak, jako když opakoval podmínky úmluvy se Zeleným rytířem a velkoryse přitom podotkl „ať stane se pak, co chce“, čímž se dostal do větších obtíží, než jaké na sebe dohodou vzal, nyní v návalu radosti a vděku volá:

„Především za to vám patří převelký dík,
má cesta je u cíle, a já nyní cele
spolehnu na váš soud, a setrvám déle.“

(44.1080-82)^h

Hradní pán se toho okamžitě chopí a Gawaina přiměje, aby svému slovu dostal: ráno si má přispat a dny pak trávit s jeho paní, zatímco on sám bude na lovu. A pak Gawainovi předkládá zdánlivě nesmyslnou dohodu.

„A nyní dál,“ dí hradní pán, „mějme dohodu, že s čím přijdu z lovu, pane, případně vám, a já zas vezmu výměnou, co vám vzejde slove. Tu směnu nyní stvrdme neochvějným slovem, že slib svůj splníme, ať cokoli se stane.“

„Přísámbůh,“ praví Gawain, „pročpak by ne; vždyť láká-li vás hra, je lehké být svolný.“

„Nuž, přineste nám pití, ať ujednání platí!“ tak pravil pán té země; propukl smích, všichni pili a plesali a předli hovorů nit, ti páni i paní, tak dlouho, jak jenom si přáli. Potom mnohmluvně a po francouzském mravu tam postávali v prodlevách, až pak, patřičně se provázejíce polibky, odebrali se pryč. Křepci sluhové konečně dovedli každého v lesklém svitu loučí na lůžko, jež měkce hrálo.

Mnohokrát jim připomněl,
co že v úmluvě stálo,
než se každý k spánku měl,
pán, jemuž se to hrálo.

(45.1105–25)^{ch}

Tak se končí druhý zpěv a začíná velkolepý zpěv třetí, jemuž se tu chci věnovat zvlášť. O jeho obdivuhodné kompozici toho povím jen málo, protože se o ní hovoří často. Jak skvělá je, toho si vlastně povšimne kterýkoli pozorný čtenář (pokud se zajímá o dobové kratochvíle a jejich náležitosti, ale ani to není nutné): povšimne si způsobu, jakým jsou lovy „proloženy“ jednotlivými pokoušenými; povšimne si významného kontrastu mezi tím, jak poklesá cena kořisti od stád vysoké (jež měla v zimě skutečnou ekonomickou hodnotu) v prvním lovu po „bídnu liščí kůži“ posledního dne, a vzrůstajícím nebezpečím pokoušitelských útoků; povšimne si dramatické

funkce honiteb, spočívající nejen v tom, jak jsou načasovány, ale i v tom, že uchovávají dvojí perspektivu, díky níž jsou tři protagonisté stále v obraze, a rovněž v tom, že prodlužují a významně zdůrazňují tři klíčové dny celého roku, v jehož průběhu se děj odvíjí. Nic z toho nepotřebuje dále propracovat.⁴ Honey však mají ještě jinou funkci, jež je pro pojetí příběhu v této verzi zásadní a bezprostředněji souvisí s mým záměrem. Jak už jsem ukázal, jakákoli úvaha nad „obdobnými“ příběhy, zejména pak těmi méně kurtoazními, nebo ovšem i důkladný rozbor našeho textu bez ohledu na texty jiné napoví, že se náš básník všemožně snažil, aby místo pokušení proměnil v pravý rytířský hrad, kde platí zákony dvornosti, pohostinnosti a morálky, a nikoli v čarodějný přelud či příbytek víl. Na této proměně ovzduší se hony významně podílejí. Hradní pán se chová přesně tak, jak lze od skutečného bohatého šlechtice v lovecké sezoně očekávat. Nesmí překážet, ale nezůstává v tajemném ústraní ani jen tak prostě nezmizí. Jeho nepřítomnost i příležitost, která se tím naskytne hradní paní, jsou tak podány přirozeně, což přispívá k tomu, že i jednotlivá pokušení působí přirozeněji a jsou zasazena do běžné mravní roviny příběhu.

Myslím – a jsem si jist, že autor to právě tak zamýšlel –, že v mysli skutečných prvních čtenářů či posluchačů jeho příběhu⁵ nevzklíčilo o nic větší podezření než v mysli samotného Gawaina (jak báseň jasně ukazuje) na to, že všechna pokušení jsou „bouda“, pouhá součást nebezpečnosti a zkoušek, do nichž byl od Artušova dvora vylákan, aby je podstoupil, a tak zahynul nebo byl naprosto zneuctěn. Vlastně je možné zvažovat, zda autor nezašel příliš daleko. Není jeho vynalézavost vážnou slabinou? Na hradě je všechno tak běžné – snad jen s výjimkou jeho neobvyklé, avšak nikoli nevěrohodné velkoleposti –, že když o tom uvažujeme, určitě nás záhy napadne: „A co by se bylo stalo, kdyby byl Gawain ve zkoušce neobstál?“ Nakonec se totiž dozvídáme, že pán a paní byli tajně spolčeni, a přece měla zkouška být skutečná a přivodit, bude-li možná, Gawainův pád a pohanu jeho „vznešeného stavu“. Paní byla ve skutečnosti jeho „krutou sokyni“. Co ji chránilo, když její manžel daleko odtud pobízel psy a štal zvíř? Na tuto otázku nelze odpovědět poukazem na dávné a barbarské zvyky ani na příběhy, jež vzpomínku na ně dosud uchovávají. V tom světě se totiž nenacházíme, a pokud o něm autor něco věděl, jednoznačně to odmítl. Jednoznačně však už neodmítl „kouzla“. A odpovědí pak může být, že „pohádka“, ač skrytá nebo chápaná jako daná součást soukolí událostí,

je ve skutečnosti pro tuto část vyprávění stejně nepostradatelná jako pro části jiné, kde vystupuje zřetelněji a bez obměn, například v části líčící, jak Zelený rytíř vtrhl na Kamelot. Pouze *faeryge* („kouzlo“, v. 240) postačí k tomu, aby se v imaginárním světě, který si autor vymyslel, stalo spiknutí pána a paní srozumitelným a uskutečnitelným. Musíme počítat s tím, že stejně jako pan Bercilak dovedl před schůzkou u kaple znovu změnit podobu i barvu, bývala by se i hradní paní ochránila jakousi nenadálou proměnou či ničivou mocí, již by se pan Gawain byl vystavil, kdyby byl upadl v pokušení i jen pouhým chtěním.⁶ Máme-li toto na mysli, stane se možná „slabost“ předností. V *morální rovině* je pokušení skutečné a krajně nebezpečné (a na té rovině záleží pouze na tom, jak okolnosti hodnotí sám Gawain?); a přece ti, kdo jsou v rytířském románu schopni zachytit dech *Faerie*, postřehnou, jak se v pozadí vznáší strašlivá hrozba neštěstí a zkázy. Zápas nabývá na intenzitě v míře, jaké by pouhý realistický příběh o tom, jak zbožný rytíř (na návštěvě u svého hostitele) odolal pokušení cizoložství, mohl nabýt jen stěží.⁸ Je jednou z vlastností Pohádky takto zvětšit scénu i postavy, či spíše je to jedna z vlastností, kterou literární alchymie vydestiluje ve chvíli, kdy staré, hluboce zakořeněné příběhy přetvoří skutečný básník nadaný svébytnou imaginací.

Podle mého mínění tedy náš básník za svůj příběh považoval pokušení pana Gawaina, jeho chování v těchto chvílích a kritiku jeho mravního zákoníku; tomu podřídil všechno ostatní. Dokazovat to nebudu. Závažnost a délka třetího zpěvu i jeho propracování do podrobností (stejně jako konec zpěvu druhého, který situaci třetího zpěvu vymezuje) jsou, jak už jsem řekl, dostatečným svědectvím o tom, kam básník soustředil přinejmenším svou hlavní pozornost.

Nyní se obrátím k pokusitelským scénám, a zejména těm jejich stránkám, které jsou po mém soudu nejpodstatnější z hlediska autorových postojů a záměru: představují vodítko k otázce, „o čem báseň doopravdy pojednává“ (v podobě, kterou jí autor vtiskl). Proto je nezbytné, abychom rozhovory mezi Gawainem a hradní paní měli čerstvě v paměti.

(Nyní byly pokusitelské scény nahlas přečteny v překladu.)⁹

Z těchto scén vyberu některé momenty a podám k nim komentář. Dne 29. prosince přichází hradní paní do Gawainovy komnaty ještě dříve, než se rytíř úplně probudí, posadí se mu na kraj postele, a když se probere, obejmě jej (49.1224–25). Sdělí mu, že jim nic nehrozí, a zahájí svůj totální

útok. V této souvislosti je, myslím, důležité říci, že i když někteří kritikové toto považovali za její chybu (což ve skutečnosti nemůže znamenat nic jiného než chybu básníkovu), dozajista se chyby dopouštějí oni sami. Paní je opravdu velmi krásná a Gawaina, jak jsme viděli, od první chvíle silně přitahuje; v těžkém pokušení se rytíř neocitá jen při této příležitosti, neboť podle panina prohlášení (49.1235–40) *pokušení potrvá, dokud se spolu budou setkávat*. Od této chvíle veškerý kontakt a konverzace mezi nimi nepřestává sklouzávat k cizoložství.

Po první pokusitelské scéně se o žádném rozhovoru v soukromí mezi Gawainem a hradní paní (s výjimkou konverzace v jeho komnatě) nedozvídáme – rytíř buď tráví čas přinejmenším s oběma dámami najednou, nebo, po návratech hostitelových, ve společnosti všech ostatních –, pouze navečer po druhé pokusitelské scéně. A můžeme si snadno povšimnout změny, k níž došlo, porovnáme-li scénu po večeri 30. prosince s bezstarostným ovzduším, které u tabule panovalo na Boží hod (tento obraz jsem již citoval na s. 95):

V síni kolem krbu kolotal já sot
jasných pánů a paní, a pozděj' nejinak:
se vším dvorným veselím, jaké si vzpomenete,
začly po jídle znít znamenité písně,
známé zpěvy vánoční i ty zbrusu nové.
Drahý náš rytíř držel se vždy paní na dosah.
Měla se k tomu muži natolik mile,
těšíc jej tuze kradnými pohledy tu a tam,
že jej to mátló nemálo a mrzel se na sebe,
a nebýt výchovy, jež nedala mu vyjádřit nevoli,
stěží by s ní dál směňoval dvornosti proti své
vůli.

(66.1652–63)¹

Toto je, myslím, adekvátní překlad pasáže, která obsahuje některé slovesné a možná i textové nesnáze, avšak ani tento překlad, ani originál nesmí být pochopen špatně. Gawainovo rozpoložení není stavem člověka, který je „naštvaný“ nebo znechucený, nýbrž toho, kdo neví, co si počít. Pokušení jím zmítá. Veškeré jeho vychování jej nutí, aby ve hře pokračoval,

avšak paní už stačila odhalit slabinu takové „výchovy“ – že v podobné situaci představuje zbraň nebezpečnou stejně jako pár raket poblíž opravdové prachárny. Strach či opatrnost mu hned vzápětí radí dát se na útěk, a Gawain se snaží vyvléknout ze svého slibu, že udělá, co hostitel řekl, a že zůstane další tři noci. Je však znovu lapen vlastní kurtoazií. Nemá lepší záminku než říci, že se čas jeho schůzky velmi přiblížil a že by měl ráno vyrazit. To hradní pán snadno odrazí – staví se, jako by Gawain zpochybňoval poctivost jeho úmyslů, a opakuje, že dává své slovo, že Gawain bude u Zelené kaple včas. Že tento Gawainův pokus o únik plyne z mravní rozvahy (totiž strachu ze sebe sama), a nikoli ze znechucení, jasně ukazuje pokračování příběhu.

Až na tuto narážku se ovšem autor v prvních dvou scénách spokojil se zachycením událostí a promluv, aniž by odhalil Gawainovy pocity (nebo svá vlastní stanoviska). Když ale přistoupíme ke scéně třetí, tón se změní. Až dosud je Gawain zaujat především problémem „kurtoazie“, a my jej sledujeme, jak své vyhlášené dobré způsoby uplatňuje s velkou dovedností a zatím – až do večera 30. prosince – i s jistou sebedůvěrou. Ve strofách 70 a 71 (v. 1750 n.) se ovšem dostáváme k jádru věci. Gawain se nyní ocitá ve velkém nebezpečí. Moudrý únik se ukázal jako nemožný, neměl-li porušit dané slovo i pravidla kurtoazie vůči hostiteli.¹⁰ Jeho spánek byl zločestný a soužil ho v něm strach ze smrti. A když se hradní paní objeví znovu, vítá ji s čirým potěšením a radostí nad její krásou. Ráno posledního dne starého roku přichází do jeho komnaty znovu:

Na sobě skvostný plášť, jenž splýval jí až na zem,
pošit jemně pracovanou, pěknou kožešinou,
čelenku místo čepce, v ní do čira hlazené
drahokamy, dané v trsech po dvaceti,
očím stavěla na odiv obličej i hrdlo,
hrud' i šíji holé, ničím nehalené.
Vklouzne dveřmi do komnaty, kvapně je zas zavře,
otevře okno dokořán a obrátí se k muži,
bodře jej hned burcuje, mile bouříc
se vráz:
„Snad ještě nespíš, pane,
když máme tak krásný čas!“

Jej dosud jímá spánek,
teď budí ho její hlas.

Dobry host v dřimotě cosi drmolil
jako muž, jež mučí těžké myšlenky,
jaký že sudba mu spřede toho dne asi soud,
až zaveden k Zelené kapli, zastihne tam toho,
z jehož ruky bez reptání strpí odvetnou ránu.
Když vešla vznešená paní, vzpamatoval se přece,
setřásl svůj sen a spěšně odvětil.

Líbezná paní se lehce, laškovně se smějíc,
sehne mu k sličné tváři a svižně jej políbí.
Vítá ji velmi vybraně, jak vhodno je dvořanu,
a uzřev, jak úchvatná je ve svém ustrojení,
světly i souladem barev a souměrností rysů,
veliká vlna radosti vlije se mu v srdce.

A zas vesele vpluli v tu vlídnou rozpravu,
kdy slastně smál se on a ona stejně tak se
smála.

Rytíře vroucná slova
v nebezpečenství zvala,
ještěže v té hře znova
Maria při něm stála.

(69.–70.1736–69)¹¹

A s těmito verši sem znovu vstupuje – poprvé od pasáže o pentagramu a Gawainově štítu (na který se v nich ovšem odkazuje) – *náboženství*, něco, co převyšuje a přesahuje kodex zdvořilých a vytříbených mravů, který se ukázal, a ještě a jednou provždy se ukáže, nejen jako neúčinná zbraň, ale i jako cosi opravdu nebezpečného, co nahrává do rukou nepříteli.

Bezprostředně poté zaznívá slovo *synne*, „hřích“, poprvé a naposled v této vypjatě moralistické básni, avšak tím důrazněji; a navíc, rozliší se zde – Gawain sám je nucen rozlišit – mezi „hřichem“ (mravním zákonem) a „kurtoazií“:

Tak těsně jej tiskla ta paní tuze jasná,
 míříc na samu mez, až cítil, že musí
 otevřít náruč náklonnosti, nebo říct příkré ne.
 Hleděl na hladké mravy, hrubcem¹¹ být nechtěl,
 či ještě hůře, hříchem hrozit sám sobě
 a mrzce zradit muže, jenž pán je toho místa.
 „Bůh uchovej!“ umínil si, „to udát se nesmí!“

(71.1770–76)^k

Závěr poslední pokušitelské scény, kdy hradní paní zcela obrátí poté, co v hlavním (či vyšším nebo jedině skutečném) definitivně prohrála, znamená samozřejmě další komplikaci v této komplikované básni, kterou je třeba probrat zvlášť. Odtud se ale musíme bez prodlení posunout ke scéně, jež po pokoušení následuje: ke Gawainově zpovědi (75. 1874–84).

Gollancz zasluhuje uznání alespoň za to, že na zpověď upozornil,¹² neboť do té doby se jí věnovala pouze malá či vůbec žádná pozornost. Napravo už ale nepochopil záležitost či záležitosti, o které v ní jde. A jim se chci nyní věnovat především. Nepřeháním, když řeknu, že celá interpretace a hodnocení *Pana Gawaina a Zeleného rytíře* závisí na tom, co si myslíme o třicáté strofě třetího zpěvu (75. strofě celkově). Básník buď věděl, co dělá, co říkal, myslel doopravdy, a tuto strofu umístil tam, kde ji chtěl mít – pak se jí musíme vážně zabývat a zvažovat, co jí chtěl říci; anebo co dělá, nevěděl, a jako pouhý packal přidával jednu konvenční scénu ke druhé, takže jeho dílo si dlouhé rozbory vůbec nezaslouží, leda snad jako komora, kde se jako haraburdí nahromadily staré, napůl zapomenuté a ani zpola nepochopené příběhy a motivy, jako pohádka pro dospělé, a to pohádka ne moc dobrá.

Gollancz si jasně myslel to druhé, neboť ve svých poznámkách má ohromující postřeh, že *ačkoli to básník nezaznamenal (!), dopouští se Gawain svatokrádežné zpovědi. Zatají totiž, že podvazkový pás přijal s tím, že si ho ponechá.* Toto je nehorázný nesmysl. Jak uvidíme, text nic takového vůbec neobsahuje. Především je ale zcela neuvěřitelné, že by básník tak zásadně vážného založení,¹³ který do své básně už dříve a se zřetelným morálním záměrem zařadil dlouhou odbočku o pentagramu a Gawainově štítu, by nyní do textu vložil pasáž o *zpovědi a rozhrěšení* (záležitostech, k nimž přistupoval s nejvyšší vážností, ať si o tom dnešní kritikové myslí cokoli), docela

mimochodem a aniž by „zaznamenal“ takovou maličkost, jako je „svatokrádež“. Byl-li opravdu tak pošetilý, člověk se diví, proč si editoři s jeho básněmi vůbec dávají práci.

Podívejme se tedy na text. Zaprvé: protože autor neupřesňuje, z čeho se Gawain vyzpovídal, nemůžeme říci, co vynechal, a je tedy neopodstatněné a hloupé tvrdit, že něco zatajil. Dozvídáme se ale, že *schewed his mysdedez, of þe more and þe mynne*, to jest, že se vyznal ze všech svých hříchů (totiž všech, z nichž bylo třeba se vyznat), těžkých i lehkých. Pokud to není ještě sdostatek určité, potom z veršů

Tam vyznal se ze svých vin a nevynechal žádnou,
 litoval těžkých i lehkých a lpěl na slitování.
 Domluviv, žádal duchovního, ať dá mu rozhrěšení.
 Když mu je s jistotou poskytl, byl zas bez poskvrny tak,
 jako by Poslední soud přijít měl s příštím ránem.

(75.1880–84)^l

vyplývá ještě zřetelněji, že Gawainova zpověď byla dobrá, a nikoli „svatokrádežná“, a jeho rozhrěšení účinné.¹⁴ A jestli ani toto nestačí, básník dále líčí, jakou lehkost v srdci Gawain cítil po zpovědi.

Pak zase znějí písně a hlahol zábavy,
 pan rytíř plesá pospolu s jasnými paními
 jak dosud ne, až toho dne, dokud nepadne noc,
 a rád.

Celý dvůr hosta velebil,
 říkali, že Gawain snad
 veselý tak dosud nebyl,
 co přibyl v jejich hrad.

(75.1885–92)^m

Je třeba říkat, že bezstarostnost dozajista není stavem, který se dostavuje po nedostatečné zpovědi a vědomém zatajení hříchů?

Gawainova zpověď je tedy podána jako zpověď dobrá. Podvazkový pás si ale přesto ponechává. To se nemohlo stát náhodou ani bezděčně. Musíme se proto vypořádat se situací, kterou zde autor záměrně vytvořil; jsme

nuceni zvažovat, jaký vztah mají všechna tato pravidla chování, tyto hry a zdvořilosti ke *hříchu*, morálce, spáse duší, k tomu, co autor nejspíše považoval za věčné a všeobecné hodnoty. A to je dozajista důvod, proč ke zpovědi dochází a proč k ní dochází v této chvíli. Gawain byl v poslední kriticky nebezpečné situaci, která jej čekala, donucen roztrhnout svůj „kodex“ vedví a rozlišit v něm mezi dobrými způsoby a dobrými mravy. Těmito záležitostmi se nyní musíme zabývat dále.

Ze zpovědi v básnickově podání tedy nejprve vyplývá, že to, že si Gawain podvazkový pás ponechal, není z morálního hlediska *zlý skutek* ani *hřích*. Existují totiž pouze dvě možnosti: buďto a) se Gawain o pásu zpovědníkovi vůbec nezmínil, neboť dobře věděl, že podobné hříčky nemají s vážnými věcmi co dělat; nebo b) jestliže se o pásu zmínil, jeho zpovědník *lerner hym better* („dal mu ponaučení“). První varianta je možná méně pravděpodobná, protože Gawainovo vzdělávání v tomto směru, dalo by se říci, sotva začalo, zatímco z textu víme, že Gawain před zpovědí kněze požádal o radu.¹⁵

Dosáhli jsme nyní vlastně bodu, v němž se protínají dvě navzájem odlišné roviny: rovina pravého a trvalého světa hodnot s rovinou světa hodnot nepravého a pomíjivého – morálka na straně jedné a *kodex cti* či hra s danými pravidly na straně druhé. Osobní kodex většiny lidí byl a dosud je, podobně jako kodex Gawainův, tvořen vyváženou směsicí obou, a jakékoli provinění proti onomu osobnímu kodexu má i velmi podobnou emocionální příchuť. Pouze krize anebo vážná sebezpytující úvaha bez krize (což je vzácné) napomůže obě složky rozplést, a ten proces může být bolestný, jak zjistil i pan Gawain.

„Hra s danými pravidly“ se přirozeně může týkat celé škály záležitostí, od trivialit, jako jsou třeba hry deskové, až po věci závažnější až závažné. Čím více se pak týkají skutečných událostí a povinností, tím větší morální dopad mají; věci „učiněné“ a „neučiněné“ budou mít dvě strany, jednu vymezenou rituálem či pravidly hry a druhou vymezenou pravidly věčnými, a proto bude přibývat příležitostí, kdy vznikne *dilema*, konflikt pravidel. A ono dilema bude o to krutější a bolestnější, čím vážněji člověk své hry bude brát. Pan Gawain náležel (tak, jak je vylíčen) podle původu, tradice i výchovy ke druhu lidí, kteří své hry pojmají velmi vážně. Trpěl silně. Mohli bychom říci, že právě proto si jej autor vybral – autor, který patřil k téže společenské vrstvě i tradici a který důvěrně znal, jaké to je, ale který byl zároveň zaujat i problémy chování a přemýšlel o nich.

Možná je v tuto chvíli na místě se zeptat: „Není to *umělecká chyba*, básnický omyl, dopustit, aby do děje v této fázi pronikla tak vážná věc, jakou je opravdová zpověď a rozhrěšení? Aby se prodrala do popředí a přinutila čtenáře, aby svou pozornost obrátil k této rozdílnosti hodnot (která jej nemusí příliš zajímat)? A vůbec, dovolit takovým záležitostem, aby se kdy vnutily do pohádky, učinit takové absurdity, jako je výměna ulovené zvěřiny za polibek, předmětem vážného zkoumání?“

Necítím v této chvíli velkou potřebu na podobnou otázku odpovídat; chci totiž právě teď především prohlásit a ukázat (jak doufám), že právě toto tvůrce *Pana Gawaina a Zeleného rytíře* fakticky udělal, a že pokud to neuznáme, zůstane způsob, jakým se svým materiálem naložil, nesrozumitelný nebo v zásadě nepochopený. Avšak kdyby ta otázka byla přece jen položena, odpověděl bych takto: tato báseň oplývá silou a životností, což se takřka všeobecně uznává. Je pravděpodobnější, že tyto rysy získala *díky* mimořádně vážnému založení svého autora, než že by si je uchovala jemu navzdory. Hodně však záleží na tom, co očekáváte, nebo co si myslíte, že očekáváte. Požadujete, aby se autor řídil záměry, které podle vás má mít, nebo zastával názory, které byste u něj rádi shledali? Aby byl například starožitníkem s antropologickými zájmy? Nebo aby se prostě dobře zhostil vyprávění napínavého pohádkového příběhu tak, že vznikne cosi natolik literárně věrohodného, aby to bylo zábavné? A jak to v rámci své doby a svého myšlenkového světa udělá? Jistě, pokud by tento jednoduchý cíl byl jeho cílem jediným (což je ve složitém a didaktickém čtrnáctém století dosti nepravděpodobné), sklouzl by autor nevyhnutelně tak, jak by vdechoval život starým příběhům, k úvahám o soudobých či nadčasových problémech lidského chování? Právě skrze tyto úvahy znovu oživil své postavy a starým příběhům dal nový život – život zcela jiný, než měly ve svém někdejší významu (o kterém pravděpodobně věděl a o který se dozajista staral mnohem méně než někteří lidé jeho doby). Jde tu bezpochyby o nalévání nového vína do starých láhví, a v těch jsou nevyhnutelně praskliny a pukliny. Shledávám tuto otázku po etice rozhodně jak živější díky jejímu nezvyklému a bizarnímu pozadí, tak samu o sobě i zajímavější nežli veškeré dohady o primitivnějších dobách. Stejně tak ovšem kladu čtrnácté století nad barské časy a teologii a etiku stavím výše než folklor.

Přirozeně netrvám na tom, že se autor, když se svým příběhem začal zabírat, dozajista a vědomě řídil jakýmsi záměrem zkoumat vztah opravdových

a umělých hodnot. Představuji si, že báseň ke svému vzniku potřebovala určitý čas, často se měnila, tu něco přibylo a jinde se zase něco zkrátilo. Morální otázky ale zůstávají, jsou součástí podstaty příběhu, a ozývají se a vnucují pozornosti úměrně tomu, jak se příběh odvíjí v realistickém podání a jak se básník projevuje coby hloubavý a inteligentní muž, ne jen nějaký potulný zpěvák. Rozhodně je zřejmé, že ještě než náš autor básni vtiskl konečnou podobu, věděl naprosto přesně, co dělá: že píše „morální“ báseň, studii o rytířské ctnosti a způsobech, když se ocitnou v tísní. Když totiž svého rytíře posílal vstříc zkoušce, zařadil do textu dvě strofy o pentagramu („ač zdrží to příběhu tok“ a ač se nám to dnes třeba nelíbí). A než do básně na konci Gawainovy hlavní zkoušky vložil pasáž o zpovědi, stačil už naši pozornost obrátit k rozdílnosti hodnot, a to jejich zřetelným rozlišením ve verších 1773–74, verších, jež staví mravní zákon nad zákony „kurtoazie“ a otevřeně odmítají, vkládající zároveň toto odmítnutí do úst Gawainovi, *cizoložství* jako součást kurtoazie, která je pro dokonalého rytíře přijatelná. Výrazně dobový a výrazně anglický pohled na věc!¹⁶

Otevřená výzva k *cizoložství* ve verších 49.1237–40 nám ale umožňuje prohlédnout prázdnotu všech těch kurtoazních potýček, které následují – to je bezpochyby jedna z příčin, proč se tato výzva ocitá na začátku první pokusitelské scény. Gawain totiž od té chvíle nemůže mít sebemenší pochyby, oč hradní paní jde: *to haf wonnen hym to woze* („zmámit jej k milování“, 61.1550). Útok proti němu je veden na dvou frontách a on se ve skutečnosti hned od počátku zřekl „služby“, spočívající v absolutním podřízení „věrného služebníka“ vůli a přáním jeho paní, i když se po celou dobu snaží uchovat alespoň její verbální kontury, jemnost vybrané řeči a způsobů.

Prisámbůh, cítil bych slast, kdybyste shledala,
že směl bych vám sloužit slovem či skutkem,
v potěše jasné paní nalézt pravou radost.

(50.1245–47)ⁿ

Pyšním se pochvalnou mínkou, jíž mne poctíváte,
věrný sluha, který k vám vážně vzhlíží co k paní.

(51.1277–78)^o

Vaši vůli veškerou hotov jsem vždy konat,
smýšlíte-li o mně tak skvěle, a stále víc dychtím
ve vaší službě setrvat, nechť Bůh je mi svědkem!

(61.1546–48)^p

Když Gawain odmítl a nadále vytrvale odmítá paninu *wylnyng* („vůli“, v. 1546), stávají se všechny tyto projevy pouhou zástěrkou a jen těžko se povznášejí nad úroveň vánočních kratochvilných zábav.

Pouhá zběhlost v kurtoazní hře mravů a obratnost v řeči uchránily Gawaina od toho, aby se otevřeně projevil jako *crapayn* („křupan“) a dopustil se *vileinye* („nezdvořilosti“) slovy, tedy užil výrazů hrubých či krutě otevřených (ať už oprávněných a pravdivých, nebo ne).¹⁷ Avšak i když to třeba činí s odzbrojující grácií, zákon „služby“ vzhledem k paniným přáním je tím vlastně porušen. A důvod porušení, důvod vši jeho obratné obrany, může od prvopočátku být jedinec morální, i když je to řečeno teprve ve v. 71.1773–74. Kdyby nebylo existovalo jiné východisko, Gawain by se býval musel vzdát i své technické dvornosti a *lodly refuse* („řict příkré ne“, v. 1772). Nikdy však nebyl „zahnán dále“ nežli k prohlášení: „já nemám žádnou dámu, a nechci mít té chvíle“ (v. 71.1790–91), což je navzdory jeho „lichotnému úsměvu“ dostatečně jasné a *a worde þat worst is of alle* („slovo, jež nejhorší je ze všech“, 72.1792). Hradní paní jej ale už nikam dál netlačí, neboť si básník nepochybně nepřál, aby Gawainova dvornost selhala. Jemné způsoby a řeč prostou *vileinye* schvaloval, byla-li spjata se ctností, založena na kurtoazii vydestilované v lásku bez *cizoložství*.¹⁸

Musíme tedy uznat, že jakoby násilně vložení Gawainovy zpovědi do textu i její přesné umístění v básni bylo záměrné a že ukazuje na autorovo přesvědčení, že *hry* a *způsoby* nebyly v konečném důsledku důležité (pro „spásu“, v. 75.1879) a že se v každém případě podřizovaly právě *ctnostti*, jíž musejí v případě střetu ustoupit. Tento rozdíl uznává i Zelený rytíř a s ohledem na základní morální téma básně prohlašuje, že Gawain je „nejbezchybnějším člověkem na zemi“ (v. 95.2363).

Prozatím jsme se však nevyrovnali s pozoruhodnými otázkami menšího řádu. Zelený rytíř pokračuje: *Bot here yow lakked a byttel, sir, and lewté yow wonted* („pak měl jste však víc, pane, než jste vydal, a věrnosti neměl jste dost“, 95.2366). Co však znamenala ona *lewté*? Překlad slovem „loyalty“ („věrnost“) není přes příbuznost obou výrazů přesný. Toto slovo dnes

totiž označuje především poctivost a neochvějnost v nějakém důležitém soukromém nebo veřejném vztahu či povinnosti (například vůči králi a vlasti, příbuzným či blízkým přátelům). Etymologicky stejně příbuzným a významově vhodnějším ekvivalentem by byla „legality“ („poslušnost zákona“), neboť *lewte* nemusí znamenat nic jiného nežli „dodržování pravidel“ jakéhokoli stupně či závaznosti. Ve stejném smyslu může náš básník označovat aliterující zvuky, které se vyskytují na patričních místech ve verši podle pouhých metrických pravidel, *lel lettres*, „věrná písmena“ (2.35).

Z porušení kterých pravidel je to Gawain obviněn, když přijme podvazkový pás, ponechá si jej a zatají ho? Mohou být *tři*: že přijal dar, aniž by za něj poskytl oplátku; že jej třetího dne neodevzdal jako součást „kořisti“ (v souladu s žertovnou úmluvou, která je s určitostí označena jako *layke* čili „hra“); že jej použil na ochranu u Zelené kaple. Myslím, že je zřejmé, že Zelený rytíř bere z těchto možností v úvahu pouze *druhou*. Říká:

Pravdivý v pravdě splácí dluh,
nemá se tedy čeho bát.
Potřetí selhals jako druh...

(94.2354–56)⁹

Co máš kol pasu, patří mně...

(95.2358)¹

Gawaina tu vyzývá jako muž muže, jako protihráče ve hře. A domnívám se, že tím jasně vyjadřuje názor autorův.

Autor totiž nebyl prostoduchý. Ti, kdo zaujímají krajně přísný a nekompromisní morální postoj, nemusejí ještě být nutně prostoduší. Možná že onu zásadní otázku považoval za jasnou teoreticky, avšak nic ve způsobu, jakým svůj příběh podal, nenaznačuje, že morální jednání považoval za jednoduchou a bezbolestnou záležitost také prakticky. A rozhodně byl, mohli bychom říci, džentlmen a lovec, a pokoušela ho i ona otázka méně zásadní. *Moralitas* jeho básně, jakkoli komplikovaná, je oním svárem pravidel na nižší úrovni příběhu zároveň fakticky obohacena. Vytvořil či odhalil tu velmi zapeklitý problém.

Gawain je přiměn, aby od hradní paní přijal dárek na rozloučenou. Praktického prohřešku „chamtivosti“ (že vzal, aniž poskytl oplátku) je nepokrytě zproštěn: neměl nic, co by poskytl oplátkou a co by zároveň svou nesouměřitelnou hodnotou nebylo urážlivé (72.1798 n.); na krásu či peněžní hodnotu podvazkového pásu ani nepomyslel (81.2037–40). Myšlenka na to, že by mu pás mohl u Zelené kaple zachránit život, ho přivedla do situace, z níž nebylo návratu. Autor nikde v textu nezkoumá etická pravidla hry na stínání; uděláme-li to sami, nezjistíme, že by byl Gawain tím, že si s tímto cílem pás nasadil, porušil kterýkoli bod úmluvy se Zeleným rytířem. Neslíbil nic víc, než že se dostaví osobně, že za sebe nepošle náhradníka (to je pravděpodobný smysl verše 17.384: *wyth no wyg ellez on byue*, „a nikdo jiný na světě než já“), že dorazí ve stanovený čas a že bez odporu přijme jediný úder. V tomto ohledu tedy nepotřebuje advokáta; navíc bychom mohli obratem podotknout, že k uzavření dohody byl přiveden lstí dříve, než dal Zelený rytíř na srozuměnou, že požívá kouzelné ochrany; a že jeho slib je tedy z morálního hlediska neplatný; a že i na úrovni pouhé „hry“ lze drobné soukromé kouzlo z vlastních zdrojů považovat za zcela čestné. Tyto záležitosti ale autor nebral v úvahu, i když si jich byl vědom, jak vyplývá z Gawainovy námitky:

Když hlava o zem uhodí,
jak si ji znovu nasadím?

(91.2282–83)⁹

Zvažujeme tedy pouze události na hradě a Gawainovu loveckou úmluvu s hradním pánem. Gawain podvazkový pás přijal jako dar ze strachu, že přijde o hlavu. Byl však znovu lapen. Hradní paní tu záležitost načasovala prohnane. Pás mu nutila a ve chvíli, kdy ochabl, mu jej dala a spustila past. Požádala jej, aby nic neříkal manželovi. On souhlasil. Těžko mohl udělat něco jiného, ale s příznačnou, ba dokonce zbrkle přehnanou velkorysostí, které jsme si již povšimli, se zapřisáhl, že o tom nepoví nikomu na světě.¹⁰ Je samozřejmé, že po pásu zatoužil kvůli možnosti (zdá se, že to nikdy za nic víc nepovažoval), že ho třeba zachrání před smrtí. I kdyby však po něm byl nezatoužil, ocitl by se v „kurtoazním“ dilematu stejně: odmítnout pás poté, co jej přijal, nebo odmítnout už pouhou žádost hradní paní – ani jedno řešení nebylo s „kurtoazií“ v souladu. Nebylo na něm,

aby pátral, proč o pásu má mlčet – patrně proto, aby ji nezkompromitoval, protože nebyl důvod předpokládat, že není její. V každém případě jej mohla věnovat stejně jako polibky, a v té záležitosti ji už před kompromitující situací uchránil tím, že odmítl říci, od koho je dostal.²⁰ V textu není řečeno, že by si Gawain v okamžiku, kdy pás od hradní paní přijímá a dává jí svůj slib, na žertovnou úmluvu s hradním pánem vůbec vzpomněl. Pro to však ještě nemůže být s konečnou platností ospravedlněn, neboť na to nemohl zapomenout nadlouho. Musel se rozpomenout, když se hradní pán večer vrátil domů. A on se opravdu rozpomněl. V textu se to neříká, ale jasně to vidíme ve strofě 77, kdy Gawain spěchá, aby měl celou věc za sebou. „Tentokrát zaplatím první,“ volá (a jako obvykle tím zachází dál, nežli musí, ať už jde o vyřčení slibu či jeho porušení), zatímco hradnímu pánovi vychází naproti (verš 1932–34).

Tedy právě v této chvíli, a jedině v této chvíli, přistihujeme Gawaina při prohřešku, i když ten za mnoho nestojí. „Já první splním dohodu, kterou jsme uzavřeli,“ říká, avšak to, oč v úmluvě šlo, nesplní. O podvazkovém pásu neřekne nic. A je nesvůj. „Dost už!“ volá, když hradní pán říká (s významem, kterému Gawain dosud nemůže porozumět, právě tak jako my, dokud jsme příběh nedočeti do konce), že liščí kůže je chabou splátkou za tři tak cenné věci, jako jsou tyto polibky.

Tak, tu to máme. *Prid tyme þrowe best* („napotřetí se rozhoduje“), avšak *at þe þrid þou fayled þore* („potřetí selhals jako druh“). Není mou úlohou tvrdit, že Gawain vůbec „neselhal“, neboť z něčeho takového nevyšel ani sám autor. Chci se ale zabývat otázkou, do jaké míry a na jaké rovině Gawain z autorova hlediska selhal, pokud to lze rozpoznat, neboť takové věci básníka hluboce zajímaly. Ze způsobu, jakým svůj příběh podal, se mi zdá zřejmé, že rozlišoval tři roviny: pouhé žertovné kratochvíle, takové, jakým se spolu oddávají Gawain a hradní pán; „kurtoazii“²¹ jakožto kodex „jemných“ či vybraných způsobů, který zahrnoval zvláštní způsob projevování úcty ženám a k němuž lze počítat, tak jak to činila hradní paní, i vážnější, a proto nebezpečnější „hru“ dvorské lásky, jež mohla soupeřit s mravními zákony; a konečně, pravé mravy – ctnosti a hříchy. Tyto roviny spolu mohou soupeřit. Dojde-li k tomu, je třeba uposlechnout zákona vyšší úrovně. Od chvíle, kdy Gawain dorazí na hrad, jsou inscenovány situace, v nichž k takovému střetávání, provázenému etickými dilematy, bude docházet. Autora zajímá hlavně střet mezi „kurtoazií“ a ctností (čistotou

a věrností); ukazuje, jak se od sebe stále více vzdalují, i to, jak si to Gawain v krizi pokušení uvědomí a dá přednost ctnosti před kurtoazií, přičemž se i nadále snaží chovat graciózně a vlídně rozmlouvat, jak se v duchu pravé kurtoazie sluší. Domnívám se, že obrazem zpovědi chtěl autor ukázat také to, že nejnižší rovina „žertovných kratochvílí“ nebyla koneckonců vůbec důležitá, avšak neučinil tak dřív, dokud se jako by nepobavil předložením dilematu, jež umělá kurtoazie dokázala vytvořit i na oné nižší úrovni. Tentokrát otázky hříchu a ctnosti nevyšly, a tak Gawain upřednostnil pravidla kurtoazie a hradní paní poslechl, i když ho to stálo porušení slova, které dal (byť jen v nevázné hře). Avšak běda (jak by, myslím, řekl i náš autor), pravidla umělé kurtoazie jej fakticky nemohla ospravedlnit, protože na rozdíl od pravidel mravních nemají obecnou, vše ostatní převažující platnost, a to ani kdyby kurtoazie byla bývala Gawainovým jediným motivem pro přijetí pásu. A to nebyla. Nikdy by se nebyl ocitl v situaci, kdy ho v rozporu se žertovnou úmluvou vázalo tajemství, kdyby nebyl toužil mít pás pro jeho možnou moc: chtěl si zachránit život, což je jednoduchý a poctivý motiv, a to prostředky, které nijak neprotiřečily jeho původní dohodě se Zeleným rytířem a v rozporu se ocitly jedině se zdánlivě nesmyslnou a zcela šprýmovnou dohodou, již uzavřel s hradním pánem. V tom spočívala jeho jediná chyba.

Můžeme si povšimnout, že každá z těchto „rovin“ má svůj vlastní soudní dvůr. Mravní zákon přísluší církvi. *Leuete*, „hraní hry“, když jde o pouhou hru mezi muži, přísluší Zelenému rytíři, který o postupu ve hře vskutku hovoří předstíraně náboženským jazykem, ačkoli (jak si lze povšimnout) ho používá pouze o hře samé. Vyšší záležitosti už souzeny byly – ve „zpovědi“ a v „pokání“ na ostří jeho meče, zato kurtoazie spadá pod nejvyšší soud pro podobné případy ustavený, dvůr krále Artuše *kydde cortaysye* („proslulý kurtoazií“), a fakta svědčící v neprospěch obžalovaného u tohoto soudu přejdou se smíchem.

Je tu však ještě jeden soud: pan Gawain sám a jeho úsudek. Řekněme rovnou, že není schopen tento případ posoudit nestranně a jeho výnos nelze považovat za platný. Poté, co nejenže musel svůj „kodex“ roztrhat na kusy, ale byl i vícekrát bolestně zraněn ve své hrdosti, se nejprve nikoli nepřirozeně ocitá ve stavu velkého citového rozrušení. Jeho první otevřený výpad proti sobě samému je sotva spravedlivější nežli jeho hořký, zevšeobecňující útok proti ženám.²² I tak je ale velmi zajímavé zvážit, co má na

srdci, protože je vykreslen velmi plasticky, nikoli jen jako hlasatel názorů a závěrů. Tento básník postavy uměl. Hradní paní má sice ve svých promluvách jednoduchou roli a jediný cíl (k němuž ji vede nevysvětlené „nepřátelství“), ale všechno, co říká, nese nepochybnou individuální pečť. Ještě lepší je pan Bertilak, a ještě svrchovanější způsob, kterým je podán tak, že jedná a mluví věrohodně jako Zelený rytíř i jako hostitel, takže kdyby tito dva ve skutečnosti nebyli jeden, každý by byl jak náleží zobrazen jako jedinečná figura; a přece jsme na konci schopni uvěřit, že jsme po celou dobu naslouchali postavě jediné: to především vede čtenáře, aby byl srozuměn s jejich totožností, stejně jako Gawain, bez jakýchkoli pochyb, aniž by po jejím odhalení muselo (v této básni) dojít ještě k odčarování nebo kouzelné proměně. Tito herci hrají ovšem jen vedlejší role a jejich hlavní úlohou je připravit půdu pro Gawainovu zkoušku. Gawain je plnohodnotná literární bytost.

Jeho „dokonalost“ činí lidštější a věrohodnější, a proto i pozoruhodnější, jakožto pravou vznešenost, drobný nedostatek.²³ Po mém soudu mu ale nic nedodává tolik „života“ coby člověku z masa a kostí jako jeho „reakce“ na odhalení pravého stavu věcí: ono hrubě zneužívané slovo „reakce“ zde snad můžeme použít do jisté míry oprávněně, neboť Gawainův slovesný projev i jednání jsou v zásadě záležitostí instinktu a emocí. Můžeme snadno porovnat rozdíl mezi strofami, které se toho týkají, a verši popisujícími Gawainovo nebezpečné putování, verši malebnými a zároveň povrchními. Tento básník ale nebyl zaujat pohádkou ani rytířským románem pro ně samé. Je také, myslím, závěrečným tahem svrchovaného umění, že báseň, jež se tolik zaměřuje na ctnost a problémy etiky, končí letným pohledem na to, jak muž vskutku „vznešený“, avšak nepřiliš hloubavý „reaguje“ na chybu v části svého osobního mravního kodexu, která se nezaujatému vnějšímu posuzovateli nejeví jako zásadní. Že skutečně končí letným pohledem na ono dvojité měřítko, jež používají všichni vcelku lidumilní lidé: čím přísnější jsou k sobě, tím shovívavější bývají k druhým.²⁴ *Pe kyng comfortez þe knyzt, and alle þe court als lazen loude þerat* („král rytíře konejší, a celý dvůr kruhem... smích pranic neskrývá“).

Co Gawain cítí a říká? Obviňuje se z *couardise* („zbabělosti“) a *couetyse* („žádosti“). Dlouhou dobu „stál v zamyšlení“ a

tak zdeptán tou potupou, třásl se v duchu,
krev tryskla mu tokem z hrudi do tváře
a studem z rytířových slov všecek se schouлил.
Až potom Gawain pronesl první slovo:
„Zlořečím ti, zbabělosti, zlořečím ti, žádosti,
ve vás je nízkost a neřest, jež ničí ctnost.“
Pak popadl ten pás, povolil uzal,
a mocně jím mrštil směrem k onomu muži:
„To v něm skryt je klam, ať stihne ho kletba!
Pro strach z tvého seknutí zbaběle jsem se v sobě
smířil se svou žádostí a povrhl svůj stav²⁵
– velkomyslnost, věrnost, jež k rytířům se váží.
Selhal jsem a zklamal, já, jenž stále se děsil
věrolomnosti a zrady – nechť stihne je zmar,
obě!“

(95.2370–84)¹

Později, když se vrátí na Kamelot, líčí svá dobrodružství v tomto pořadí:²⁶ protivenství na cestě; co se seběhlo u Zelené kaple a jak se tam choval Zelený rytíř; milostné námluvy hradní paní; a (úplně naposled) záležitost s pásem. Potom ukáže jizvu na krku, jíž se mu dostalo jako výtky za jeho *unleuté* („nevěrnost“):

Svůj příběh když měl vyprávět,
pohanou sténal a studem,
tu hanbu že teď pozná svět,
bílá líc plála mu rudě.
„Hle, pane,“ pravil pak a pohrával si s pásem,
„tento pruh pochybení, jenž pronikl mou šíjí,
tuto ztrátu a zranění, jež mi způsobily
žádost a zbabělost, zmocnivší se mne,
znak věrolomnosti, jejímž jsem zajatcem,
já nesmím skrývat před světem do smrti nejdelší.

(100–101.2501–10)¹¹

Následují dva verše, z nichž první je sice nejasný, ale jež společně (ať je vysvětlíme či opravíme jakkoli) bezpochyby vyjadřují Gawainův pocit, že tuto poskvrnu nemůže nikdy nic vymazat. To je v souladu s jeho „přemrštěnými“ postoji, kdykoli je vyveden z rovnováhy, ale je to příznačné pro city i mnoha jiných lidí. Člověk totiž může věřit v odpuštění hříchů (tak jako Gawain), dokonce je odpustit sám sobě a dozajista je i zapomenout, ale osten pohany na morálně méně důležitých či významných rovinách bude i po dlouhých letech bodat stejně, jako když byl čerstvý!

Pan Gawain tedy pocituje palčivou pohanu a jádrem jeho sebeobviňování je zbabělost a žádost. Zbabělost je na prvním místě, protože skrze ni upadl v chamtivost. To nutně znamená, že jako rytíř Kruhového stolu Gawain neviní Zeleného rytíře z toho, že by úmluva o stínání hlav byla nečestná (i když si toho ve verších 2282–83 všimá); hledí dostat svým vlastním slovům *quat-so bifallez after* („ať stane se pak, co chce“, v. 382) a rozhoduje se zkoušku podstoupit z toho prostého důvodu, že má prověřit bezpodmínečnou odvahu rytíře jeho Stavu: dal-li jednou své slovo, je nucen ho dodržet, a kdyby důsledkem měla být smrt, přijmout ji s ryzí neochvějnou lidskou odvahou. Shodou okolností byl představitelem Kruhového stolu a měl zůstat pevně stát, jak byl, bez pomoci.

Na této jednoduché, avšak velmi vysoké úrovni se cítí zahanben, a tedy také citově rozrušen. „Zbabělostí“ pak nazývá svou zdráhavost opovrhnout vlastním životem, aniž by zasadil ránu, či vzdát se talismanu, který jej možná mohl zachránit. „Žádostí“ nazývá to, že přijal dar od dámy, který jí nemohl obratem oplatit, ač mu byl vnucen poté, co jej dvakrát odmítl, a ač jej nepřijal proto, že si jej cenil pro jeho nákladnost. O „žádost“ šlo vskutku pouze v rámci hry smluvené s hradním pánem: ponechal si část *waith* („kořisti“), protože ji chtěl pro sebe (na důvodu nesejde). „Zradou“²⁷ nazývá to, že porušil pravidla pouhé kratochvilné hry, kterou nemohl považovat za nic jiného nežli žert či vrtoch (ať už ten, kdo hru navrhl, tím sledoval cokoli), neboť mezi lovcem vracejícím se z honu a mužem, který zahálí doma, zřetelně nemůže k žádné opravdové výměně kořisti dojít!

A tak docházíme na konec. Dál už nás náš autor nevede. Viděli jsme, kterak urozený dvorný rytíř poznal po bolestné zkušenosti nebezpečnosti kurtoazie a v konečném důsledku i nereálnost slavnostních ujistění o zcela oddané „službě“ dámě jakožto „paní“, jejíž vůle je zákon;²⁸ a nako-

nec jsme viděli také to, že dal přednost zákonu vyššímu. I když však podle toho vyššího zákona prokázal svou „bezchybnost“, demaskování „kurtoazie“ pokračovalo a on musel vytrpět i závěrečné pokoření, když zjistil, že vůle hradní paní znamenala ve skutečnosti jeho pohanu a že všechna její lichotivá prohlášení byla falešná. Ve chvíli hořkosti všechnu svou „dvornost“ odhodil a pozvedl hlas proti ženám-podvodnicím:

... když zradou je vrhly v zkázu, znamenité by bylo
dát jim lásku, však důvěru ne, dovede-li to kdo.

(97.2420–21)^v

Tím ale jeho utrpení jako rytíře ještě neskončilo: lstí byl nalákán, aby „hru nehrál“ a aby se vlastnímu slovu zpronevěřil při zábavě; sledovali jsme ho, jak při tomto selhání na nižší rovině, které je ovšem fakticky spjata se selháním na rovině vyšší, prochází agonii citové pohany. To všechno se mi jeví živě pravdivé a věrohodné, a tak se to nesnažím zesměšnit, řeknu-li, že v závěrečné podívané Gawaina vidíme, jak si strhává školní vazanku (jakožto nehodný ji nosit) a odjíždí domů s bílým perem na hlavě, jehož barva se posléze stane barvou první jedenáctky, zatímco se celá záležitost uzavře smíchem u soudu cti.“

Jak věrně to však nakonec postavu Gawaina v básni vystihuje – tento přemrštěný pocit pohany, toto překročení všeho, co se požaduje, když rytíř přijme odznak hanby, aby jej všichni povzdychky viděli, *in tokenyng he watz tane in tech of a faute* („že poskvrnil se pokleskem, ať všem je patrné“, v. 100.2488)! A jak věrně to také odráží celý tón a atmosféru této básně, tolik zaujaté „zповědí“ a pokáním.

Grace innogh þe mon may haue
Pat synnez þenne new, zif him repente,
Both wyth sorz and syt he mot it craue,
And byde þe payne þerto is bent

Milost hojná kyne tomu,
kdo ač zhřešil, zas chce se kát,
prahnout po ní v smutku, stonu,
trpně nést trest, jenž s ní jest spjat,

říká básník ve své *Perle* (v. 661–64).²⁹ Po pohaně přichází kajícnost a pak upřímná zpověď provázená smutkem a pokáním a nakonec nejen odpuštění, ale i vykoupení, takže „újma“, jež není skrývána, a výtka, jež je nošena z vlastní vůle, se mění ve slávu, *euermore after*, „na věčné časy“. A s tím se celá scéna, načas tak živá, tak přítomná, ba dokonce aktuální, začíná ztrácet v Minulosti. *Gawain with his olde curteisye* („Gawain se svou odvěkou dvorností“) se vrací zpět do říše *Faerie*.^{30 x}

kterak je psáno v krásných knihách románů.
Tento děj dobrodružný je z dob Artuše krále,
jak o tom svědčí sepsaná skládání o Brutovi.
Poté, co u Tróje ustaly útoky a tíseň
a chrabří Brutus přibyl k našim břehům

co host,
takových příhod prazvláštních
stalo se u nás víc než dost.
Ty, jenž jsi křížem smyl náš hřích,
přiveď nás k sobě na věčnost.

Amen.

(101.2521–30)^y

DOVĚTEK: VERŠE 1885–92.

V předchozím výkladu bylo řečeno (na s. 103), že Gawainův návrat od zpovědi s lehkým srdcem je dostatečným důkazem, že jeho zpověď byla „dobrá“. Myslel jsem tím, že radostná nálada vycházející z „lehkého srdce“ může být a často také je výsledkem náležitého přijetí svátosti věřícím, a to zcela nezávisle na jeho jiných starostech či bolestech, jako je například, v případě Gawainově, strach z odvetné rány, strach ze smrti. Toto je však možno brát, a také to bráno bylo, v pochybnost. Byla vznesena otázka: nepochází jeho radostná nálada spíše z toho, že získal pás a že se už tedy setkání u Zelené kaple nemusí obávat? Jindy se tvrdí, že Gawainovo rozpoložení je plodem zoufalství: nechte mne jít a veselit se, vždyt zítra zemřu!

Nemáme tu co dělat s prostomyslným autorem ani s prostomyslnou dobou a není nutné předpokládat, že Gawainovo rozpoložení je možno vy-

ložit jen jedním způsobem (tj. že básník měl na mysli jediný způsob). Gawain je vykreslen s pochopením a cití, mluví a jedná tak, jak by takový muž v jeho situaci chápané v úhrnu opravdu cítil, mluvil a jednal: jde tu o útěchu z náboženské víry, kouzelný pás (či alespoň víru, že něco takového existuje), blížící se smrtelné nebezpečí i vše ostatní. A přece se domnívám, že umístění veršů, v nichž se líčí jeho rozpoložení, ihned za zpověď (*and syþen*, „a pak“, v. 1885) a použití slov *iøye* („radost“) a *blýs* („bláženost“) je dostatečným důkazem toho, že autor hlavní důvod Gawainovy větší radostnosti spatřoval právě ve zpovědi a že na divoké veselí plynoucí ze zoufalství vůbec nepomyslel.

Pás ovšem vyžaduje větší pozornost. Považuji za významné, že Gawain nedává vůbec nikdy najevo, že by v jeho účinnost důvěřoval, a dozajista nevyjadřuje ani takovou *naději*, jež by ho k bezstarostné radosti opravňovala. Naděje, kterou v pás vkládá, se od zpovědi ve skutečnosti stále zmenšuje. Je pravda, že v okamžiku, kdy ho přijal, ještě než se vydal za knězem, za pás hradní paní opakovaně a srdečně poděkoval (muž tak dvorný by těžko učinil méně!), avšak i ve chvíli, kdy se Gawainovi myšlenka na to, že by mu pás mohl pomoci uniknout smrti, zrodí v hlavě (v. 1855 n.) a má největší přitažlivost (dříve než bude mít čas se jí obírat), je vše, co se mu v mysli odehrává, podle básnickových slov jediné a pouze toto: „V tom zoufalém úkolu, který mi byl určen, by bylo úžasné jej mít. Kdybych s jeho pomocí mohl nějak uniknout záhubě, byl by to skvělý prostředek.“ Jako vysvětlení, proč je toho dne veselejší než kdykoli předtím, to nezní příliš jistě. Příští noc spí v každém případě velmi špatně a v hrůze před blížící se hodinou schůzky u Zelené kaple slyší každé zakokrhání. Ve verších 83.2075–76 čteme o *þat tene place þer þe ruful race he schulde resayue* („hrozivém tom místě, kde drtivý úder byl dlužen dostat oplátkou“), což je očividně to, nač Gawain myslí, když se spolu s průvodcem vydává na cestu. Ve verších 85.2138–39 před průvodcem otevřeně prohlašuje, že důvěřuje v Boha, jemuž slouží.³¹ Podobně ve verších 86.2158–59, kde jistě mluví o své zpovědi a připravenosti na smrt, říká: *to Goddez wyllle I am ful bayn, and to hym I haf me tone* („Svou vůli Jeho podřídím, připraven se Mu odevzdat.“). A ve verších 88.2208–11 opět nepřekonává strach pomyšlením na „klenot v nouzi“ či zmínkou o něm, ale tak, že se podřídí Boží vůli. Ve verši 90.2255 n. jej posedá veliký strach z blížící se smrti a on se jej všemožně, ale ne zcela úspěšně snaží skrýt. Ve

verších 91.2265–67 očekával smrtící úder. A konečně ve verších 92.2307–08 čteme: *no meruayle þaz hym myslyke þat hoped of no rescowe* („ten, kdo už v únik nevěří, měnil by s každým, a to hned“).

Všechn tento strach i sbírání odvahy v přípravě na smrt dokonale souzní s útechou z víry a s radostným rozpoložením po rozhrěšení, zato však není ani trochu v souladu s vlastnictvím talismanu, o němž se podle slov pokušitelčinych *věří*, že chrání před ublížením na těle:

Pokud se kdo tím pásem zeleným přepáše,
takže mu tělo těsně tisknout neustane,
nenajde se pod nebem, kdo ostřím jej zničí,
neb sečné zbraně světa na smrt jej nepošlou.

(74.1851–54)^z

Můžeme tedy opodstatněně tvrdit, že od chvíle, kdy Gawain pás přijal, a s naprostou jistotou od chvíle, kdy dostal rozhrěšení, mu pás podle všeho nebyl zdrojem útechy.³² Nebýt veršů 81.2030–40, kdy si Gawain pás bere na sebe *for gode of hymself* („ke svému užitku“), mohli bychom docela dobře předpokládat, že se po zpovědi rozhodl jej nepoužít, i když podle pravidel kurtoazie jej nyní už nemohl vrátit ani porušit závazek mlčení. Od chvíle, kdy se rytíř vydá vstříc své pohaně, jež jej čeká s odhalením pravého stavu věcí, si básník rozhodně pásu nevěšíma nebo tak alespoň Gawaina zobrazuje. Útěcha a síla, na kterou se rytíř může spolehnout krom své přirozené odvahy, tak pochází z *náboženské víry*. Je bezpochyby možné, že se nám tento mravní a náboženský náhled nebude líbit, ale autor jej má; a jestliže to neuznáme (ať už se nám to líbí, nebo ne), nepochopíme smysl básně ani záměr, s nímž byla napsána, alespoň ne ten smysl, který zamýšlel její autor.

Je nicméně možno namítnout, že tu autora tlačím příliš daleko. Kdyby byl Gawain *nedal vůbec* najevo strach, nýbrž by zvesela spoléhal na kouzelný pás (*no more mate ne dismayd for hys mayn dintez*, „nepoděšen a nevystrašen pomyslením na jeho mocné údery víc“, než Zelený rytíř věřil v kouzla Morgany le Fay), pak by poslední scéna, setkání u Zelené kaple, ztratila veškerou šťávu. A i když budeme počítat s kouzly, a dokonce i s obecnou vírou v možnou existenci čarovných pásů a podobných věcí, muž, který by se na takovou schůzku vydal, aniž by se mu seabeměně podlomila kolena,

by v tento konkrétní pás musel chovat velmi živou víru! Nu ale připusťme to. Ono to vlastně můj argument ještě posiluje. Gawain *není* zachycen jako někdo, kdo v pás velmi živě věří, i když je to proto, nebo částečně proto, že to pouze vyžaduje vyprávění. Jeho „radost“ v předvečer Nového roku tedy z této víry nevychází. Musí proto vycházet z rozhrěšení, za nímž její líčení následuje, a Gawain je vylíčen jako muž s „čistým svědomím“, jehož zpověď nebyla „svatokrádežná“.

Ponecháme-li ale techniku vyprávění zcela stranou, básník určitě zamýšlel zdůraznit morálku a (chcete-li) vznešenější stránky Gawainovy povahy. O to mu prostě šlo od začátku až do konce, ať už to vzhledem k látce, kterou zdědil, udělal zcela náležitě, nebo ne. A tak – i když Gawain pás nepřijímá z pouhé dvornosti, i když je pokoušen nadějí na pomoc kouzel, a když na sebe bere zbroj, nezapomene si pás nasadit *for gode of hymself* („ke svému užitku“) a *to sauen hymself* („aby se zachránil“) – je tento motiv minimalizován a Gawain, tak jak je zpodoběn, na pás ve chvíli, kdy se v onom zoufalém postavení ocitá, ani trochu nespolehá. I pás je totiž – právě tak jako strašný Zelený rytíř a jako *Faerie*, a vůbec celá *Faerie* – koneckonců podřízen Bohu. V takové úvaze se kouzelný pás jeví jako dosti nicotný, a tak to básník bezpochyby chtěl.

Po poslední zpovědi tedy na pana Gawaina máme pohlížet jako na člověka s čistým svědomím, který je tak schopen – stejně jako kterýkoli jiný statečný a zbožný muž (ač ne tolik jako světec) – posilovat sám sebe v očekávání smrti myšlenkou na konečnou Boží ochranu spravedlivých. Z toho vyplývá nejen to, že přežil pokoušení ze strany hradní paní, ale že celé dobrodružství i setkání u Zelené kaple jsou *z jeho hlediska* spravedlivé, či alespoň oprávněné a dané zákonem. Nyní si uvědomujeme, jak důležitá je scéna v prvním zpěvu, která líčí, jak se pan Gawain do celé té záležitosti zapojil, a jaký smysl mají pozoruhodné kritické poznámky na adresu krále Artuše, vyslovené jeho dvořany (ve druhém zpěvu, strofa 29). V těchto pasážích se ukazuje, že Gawaina do nebezpečí nepřivedla jeho *nobelay* („vznešenost“), ani nějaký výstřední obyčej či slib vyplývající z marnivé pýchy, ani jeho hrdost na vlastní chrabrost či přesvědčení, že je nejlepším rytířem svého Stavu – to jsou všechno motivy, které by z přísně morálního hlediska celou jeho záležitost obrátily v cosi pošetilého či trestuhodného, v pouhý svěhlový hazard či nasazení života z nedostatečného důvodu. Svěhlovost a pýcha ulpí na králi, Gawain závazek přijímá z pokory a povinnosti vůči králi a příbuznému.

Je určitě možné si představit, že autor tuto zvláštní pasáž vložil do textu až po jisté úvaze. Když rytířovo chování v průběhu celého dobrodružství podrobil vážné morální reflexi, uvědomil si, že ono dobrodružství musí pro Gawaina na téže závažné rovině vyznívat chvályhodně. Autor se ve skutečnosti tohoto příběhu, či směsice příběhů, chopil i se všemi jejich nepravděpodobnostmi, chybějícími bezpečnými racionálními motivy i nedostatečnou soudržností a vynaložil velké úsilí, aby z nich vytvořil *soukolí*, které ctnostného muže přivede ve smrtelné nebezpečí, jemuž je pro něj povznášející či alespoň správné (tedy nikoli chybné ani pošetilé) čelit; tak je tento muž následně uveden v pokušení, které sám svévolně ani vědomě nepřivodil. A nakonec to všechno přežije za použití prostých morálních zbraní. Pentagram tak na Gawainově štítu zřetelně nahrazuje gryfa v rámci celkového promyšleného autorova plánu – tedy přinejmenším plánu, jaký vysvítá z konečné verze básně, již se nám dostalo. Existenci onoho plánu, volby a důrazu je nutno uznat.

Jinou otázkou zůstává, zda je tento postup buďto oprávněný, nebo umělecky úspěšný. Sám za sebe bych řekl, že motivy kritiky vůči Artuši a zplnomocnění Gawaina, aby krále z pokory a obětavosti zastoupil, jsou pro tuto báseň³³ nutné a lze je považovat za zdařilé a realistické. Motiv pentagramu má své oprávněné místo a zdařilý není jen proto (alespoň pro mě a patrně i pro mnoho dalších lidí mé doby), že je „nezáživně učený“ a ve své akademické pedanterii velmi příznačný pro čtrnácté století a takřka chaucerovský, že dostává přespříliš prostoru a je nadmíru komplikovaný a že (a to zejména) je pro autorovu schopnost nakládat se svým aliteračním veršem příliš obtížný. Poměrně zdařilý je i motiv podvazkového pásu, rozpjatý mezi vírou a nevěrou, pokud jej nebudeme zkoumat příliš podrobně. Jistá víra v pás je nutná pro věrohodnost poslední pokušitelské scény; pás se ukazuje jako jediná účinná návnada, kterou hradní paní ve svých pastech může použít, aby se projevil onen jediný „nedostatek“ (a to na nejnižší úrovni „hry“), díky němuž je Gawainovo jednání i jeho téměř naprostá dokonalost o tolik věrohodnější než matematická dokonalost pentagramu.

Tuto víru či naději je ovšem třeba utlumit na začátku posledního zpěvu, a to i kdyby se jednalo o rytířský román, v němž nejde o záležitosti morálky, neboť i v takovém příběhu by důvěra v pás pokazila závěrečné scény. Slabina pásu jakožto talismanu, který dokáže ochránit před zra-

něním (nebo kterému se taková moc přisuzuje), vyplývá z podstaty věci. Tato slabina ve skutečnosti bije do očí méně, než by mohla, a to právě proto, že je básník tak opravdový a že svůj vzor rytířstva nadal takovou zbožností. Nevšímavost vůči talismanu v okamžiku krize je věrohodnější u postavy, jako je Gawain v této básni, nežli u pouhého dobrodruha. A přece je mi líto – nikoli Gawainova poklesku, ani toho, že hradní paní pro svou obět vynašla jednu nicotnou nástrahu – nýbrž toho, že básník nedokázal připadnout na něco jiného, co by byl Gawain mohl přijmout a být přiměřeně skrýtný, a zároveň něco, co by jeho pohled na nebezpečnou schůzku u Zelené kaple bylo neovlivnilo. Na nic takového ale nedokážu přijít, a tak je taková kritika, *kesting such cavillacioun* („vznesení takové námitky“), jalová.

Pan Gawain a Zelený rytíř zůstává nejlépe koncipovanou i ztvárněnou anglicky psanou výpravnou básní čtrnáctého století a vlastně i celého středověku – s jedinou výjimkou. Soupeře, jenž si může činit nároky ne snad na svrchovanost, ale na rovný podíl na moci, nachází v Chaucerově mistrůvském díle *Troilus a Kriseida*. To je rozsáhlejší, delší, složitější a možná rafinovanější, ne však moudřejší ani vnímavější, a už vůbec ne vznešenější. A obě tyto básně pojednávají, každá z jiného úhlu, o otázkách, jež tolik zaměstnávaly mysl Angličanů: vztahu Kurtoazie a Lásky k mravnosti a křesťanské morálce a Věčnému zákonu.

POZNÁMKY

¹ Podle dochovaných svědectví je básník prvním, ba dokonce jediným, kdo tohoto výrazu (*pentangle*) ve střední angličtině užil. A přece sám tvrdí, že Angličané obrazec při všech příležitostech nazývají „nekonečný uzel“ (*the endless knot*). O tom lze říci přinejmenším toto: nedostatek svědectví musí být dílem náhody, protože tvar slova, kterého básník užil – *penta(u)ngel* – už zřetelně ukazuje známky používání v lidové řeči, protože se od své původní správné podoby *pentaculum*, užívané vzdělanci, odchýlil pod vlivem domnělé spojitosti s výrazem *angle*. Básník navíc, přestože je tolik zaujat symbolismem, slovo používá tak, jako by si jeho posluchači dokázali podobu obrazce představit.

² Pokus popsat tento složitý obrazec a jeho symboliku byl totiž nad síly našeho básníka přesto, že s dlouhým aliteračním veršem dovedl velmi dobře zacházet. Vzhledem k tomu,

že pentagram znamená také vzájemný vztah víry, zbožnosti a kurtoazie v lidských vztazích, ovšem stejně platí, že snaha vyjmenovat jednotlivé „ctnosti“ jenom zvýrazní nahodilost jejich rozdělení i pojmenování v kterékoli situaci právě tak jako neustálé přelévání významu mezi těmito označeními (např. *pité*, „slitovnost“, či *fraunchyse*, „velkodušnost“) napříč věky.

- 3 „Pročpak pentagram přísluší princů vznešenému, tuze vám toužím říci, ač zdrží to příběhu tok.“ (27.623–24) (Tolkienův překlad: „And why the pentangle is proper to that prince so noble/ I intend now to tell you, though it may tarry my story.“; pozn. překl.)
- 4 Zato kritika se tomu, myslím, měla sklon věnovat až příliš. Jenom jedna věc zůstala bez povšimnutí, pokud je mi známo: autor se snaží dát najevo, že sám hradní pán, a nikoli lovci hromadně, zabil a získal *waith* („kořist“), kterou pak postoupí Gawainovi. To je ovšem zřejmé v případě kance a lišky. Naznačeno je to ale i při prvním honu: „Než sklonilo se slunko, skolil tolik kusů, především spoustu srn, že neviděl to svět.“ (53.1321–22; Tolkienův překlad: „When the sun began to slope he had slain such a number/ of does and other deer one might doubt it were true“; pozn. překl.). Hradní pán je nejspíš totožný s postavou označovanou jako *best* z verše 1325, který dohlíží na čtvrcení své vlastní vybrané „kořisti“ (nezdá se totiž, že by se honu zúčastnili jiní urození lovci). Tvar *didde* ve v. 1327 je potom jednou z mnoha chyb v rukopisu, kdy se pisar bezprostředně řídil kontextem, který mu nebyl zcela jasný, a nahradil jednotné číslo množným. Právě pán sám si vybral nejučtější kusy ze svého „úlovku“ a udělil pokyny, jak je třeba je připravit, než předstoupí, aby *his venysoun* („svou zvěřinu“) předvedl (v. 1375). Ač se to může zdát jako maličkost, jež navíc nesouvisí se záležitostmi, o nichž je tu řeč, soudím, že se váže k tématu *lewte* („věrnosti“) a dodržení slova, které se chystáme rozebrat.
- 5 Leda snad v myslích těch literárně přespříliš zkušených. I oni si však musejí uvědomit, že se máme dívat Gawainovými očima a vnímat atmosféru jeho smysly, a on sám přece žádné podezření nechová.
- 6 Mám tím na mysli, že kdybychom byli tuto otázku položili autorovi, uměl by na ni odpovědět, neboť si celou věc dobře rozmyslel, zejména všechno, co souviselo s morálkou. A myslím, že by se jeho odpověď, vyjádřená řečí jeho doby, shodovala s tou, o níž se pokouším já.
- 7 Jeho odpor se mu tak tím spíš přičítá k dobru, protože si neuvědomuje jiné nebezpečí nežli „hřích“, a na odpor se staví z čistě morálních důvodů, aniž by se bál čarodějných sil či dokonce odhalení.
- 8 Ve strojopisu přednášky stojí: „nemohl nabýt. Nebo nenabyl. Neboť tímto způsobem se dá dávat pocítit opravdové napětí, jež by člověk při vyprávění o mravním zápase měl zažívat.“ Když byl úsek „nemohl nabýt“ změněn v „mohl nabýt jen stěží“, ocitla se následující věta v závorkách, jako by měla být vypuštěna. [Ch. T.]

- 9 Toto konstatování pochází od autora. K této otázce srov. Předmluvu. [Ch. T.]
- 10 Ve strojopisu stojí připsáno tužkou: „oběť, kterou není dosud připraven přinést“ – patří na konec věty, nebo za úsek „neměl-li porušit dané slovo“. [Ch. T.]
- 11 Zde Tolkien glosuje výraz *caitiff* ve svém překladu jako „hrubián a křupan“ („a cad and a boor“) (pozn. překl.) Srov. pozn. překl. k za textem přednášky.
- 12 Zde se odkazuje k vydání *Pana Gawaina a Zeleného rytíře* od sira Izraela Gollancze, Early English Text Society, 1940, s. 123, pozn. k v. 1880. [Ch. T.]
- 13 A navíc básník, který bez nejmenší pochyby napsal také *Perlu* (Pearl), nemluví o básních *Čistota* (Purity) a *Trpělivost* (Patience).
- 14 Neboť účinnost zpovědi je zcela závislá na tom, z čeho se kajícník vyzná, a nic, co kněz řekne, nemůže odpustit zlé úmysly ani vědomé zatajení hříchu, na který se kajícník upamatoval.
- 15 Netvrdím samozřejmě, že skutečná dohoda, i je-li třeba součástí zábavy, nemá morální důsledky a nevyplývají z ní žádné závazky. Tvrdím ale, že v autorově pojetí „vánoční kratochvíle“ podobné těm, jimž se oddávají hradní pán s Gawainem, takového druhu nejsou. K této věci se ještě vrátím.
- 16 To, že Gawain doplňuje výraz *synne* („hřích“) úvahou, která činí hřích – zradu hosta na hostiteli – ještě odpornějším či nechutnějším, je eticky opodstatněné i psychologicky věrné. Také to naprosto zapadá do této básně, která na všech svých rovinách pojednává o věrnosti. Zde vidíme Gawaina, jak odmítá nevěrnost, která by byla skutečným hříchem, abychom později nahlédli nedostatečnou věrnost, z níž je posléze obviněn, v patričním měřítku.
- 17 Tak Chaucer říká o svém *perfit gentil knight* („rytíři, muži ušlechtilém“), že *he neuer yet no vileinye ne sayde... unto no maner wight* („hrubého slova nikdy nepronese, byl vlídný k lidem, kdokoli ať byli“; *Canterburské povídky*, The Canterbury Tales, v. 70–72), a později se brání zvláště proti obvinění z *vileinye* (právě nízké a hrubé řeči), jaké mohlo být namířeno proti jeho neotesaným povídkám a postavám.
- 18 Jinou otázkou je, zda by byl za *vileinye* označil otevřenou výzvu hradní paní. Skutky hradního pána ani paní se v básni vlastně vůbec neposuzují. Zkoumá se pouze Gawainovo počinání, protože je představitelem Kurtoazie a Zbožnosti. Činy a slova ostatních postav se většinou využívají výhradně k navození situací, v nichž se má projevit Gawainův charakter a jednání.
- 19 Což později ve stejném duchu odčiní tak, že o tom poví každému.
- 20 I když se nám může zdát – pokud bychom tento pohádkový detail chtěli podrobit zkoumání, které si jako sotva podstatný nezaslouží –, že polibek nelze splatit, a že pokud není řečeno, od koho pochází, rozhodně nelze manželčin polibek právoplatně odevzdat

manželovi. Ale ani toto autor neponechal bez povšimnutí. Dvě předstírané rány možná dopadly *boute scape* („beze škody“, v. 94.2353), pokud šlo o Gawainovo tělo, ale tak jako tak byly bolestivé. Nezdá se tedy, že by Zelený rytíř (či pan Bertilak) měl za to, že by přijetí polibků od jeho manželky bylo tak úplně zanedbatelné, a to přesto, že důvodem pro jejich přijetí byla „kurtoazie“.

- ²¹ V běžném světském smyslu. Jestliže napsal rovněž *Perlu* (což se mi zdá jisté), zkomplikoval situaci těm, kdo se jeho myšlením a názory chtějí zabývat komplexně, protože tam „kurtoazii“ používá ve vyšším smyslu: ve vztahu k mravům nikoli pozemských dvorů, nýbrž Dvora nebeského, k Boží štědrosti a Milosti, a k ryzí pokoře a křesťanské lásce Blahoslavených, tedy k duchu, z něž musí vycházet i „kurtoazie“ světská, má-li být živá, opravdová a také čistá. Náznak těchto významů je nejspíš možno spatřovat ve spojení *clannes* („čistota“) a *cor-taynye* („dvornost“, 28.653) v páté pětici pentagramu, zasvěcené ctnosti v lidských vztazích.
- ²² Tento útok se zprvu může jevit jako vada, byť třeba jen jako jediná vážná vada v celé básni. Opravdu, mám za to, že se svou formou ke Gawainovi jen těžko hodí, takže při četbě působí spíše jako sentence, již vyslovil *auctor*, jako projev kněžské pedanterie. V hloubce ale Gawainově povahokresbě odpovídá, zapadá do jeho celkového obrazu v básni a jako jeho „reakce“ v příslušné chvíli působí věrohodně. Gawain vždycky zachází poněkud dále, než situace vyžaduje. Nyní by stačilo, aby řekl pouze: oklamáni ženami byli mnozí větší mužové, než jsem já, a tak pro mě existuje jistá omluva. Nemusí zacházet až k tomu, že by mužům nesmírně prospělo, kdyby ženy milovali, a přitom jim vůbec nedůvěřovali. On tak daleko ale zajde. A to není jen celý Gawain, lze to přirozeně zaznamenat u kteréhokoli „dvořana“, jež uvedla do hanby sama jeho kurtoazie a pýcha na ni. V takové chvíli zvolá: nechť je to tedy jen hra a přetvářka!
- ²³ I když můžeme uvažovat o tom, že by své téměř naprosté dokonalosti nedosáhl, kdyby si býval jako ideál nevyvolil absolutní či matematickou dokonalost symbolizovanou pentagramem.
- ²⁴ Čím jsou lidumilnější, tím větší bývá rozdíl mezi oběma částmi měřítka, jak ukazují příklady světců, kteří prosluli nesmlouvavostí k sobě samým.
- ²⁵ Výrazem *kynde* v originálním znění básně měl autor snad na mysli Gawainovu přirozenost, vhodnější je ale možná méně introspektivní význam „můj stav“, náležité chování příslušníků jeho stavu (rytířů).
- ²⁶ Pořadí nejspíš není důležité (a jeho stanovení přísně vzato ani možné), s výjimkou ponechání epizody s pásem na konec.
- ²⁷ Anglické slovo *treachery* nebylo ovšem vždy tak silným výrazem jako dnes, kdy se na základě souvislosti se slovy *treason* („velezrada“) a *traitor* („zrádce“) (s nimiž původně žádnou formální spojitost nemělo) používá pouze o velmi nízkých skutcích a závažném ublížení.

- ²⁸ Pokud sama není poslušná vyššího zákona, než je ona sama nebo „láska“.
- ²⁹ V otcově překladu *Perly* znějí tyto verše takto: „Grace enow may the man receive/ Who sins anew, if he repent;/ But craving it he must sigh and grieve/ And abide what pains are consequent.“ [Ch. T.]
- ³⁰ Chaucer, *Povídka panošova* (The Squire's Tale), v. 95–96. Z pasáže, kde se tyto verše vyskytují, vycházel (částečně) otcův názor, zmíněný na počátku této přednášky (s. 88), že Chaucer *Pana Gawaina a Zeleného rytíře* znal. [Ch. T.]
- ³¹ Božím nástrojem mohl ovšem fakticky být i pás – ve světě, kde takové věci byly možné i právoplatné.
- ³² Je zajímavé, a z básnikova hlediska to nemohlo být neúmyslné, že pás, pro který Gawain porušil pravidla své hry a dopustil se tak jediné chyby ve svém chování, jež bylo jinak na všech rovinách dokonalé, mu ve skutečnosti nikdy k ničemu nebyl, a to ani jako zdroj naděje.
- ³³ V rytířském románu artušovského cyklu je ovšem možno je považovat za politováníhodné. Osobně se domnívám, že znevažování Krále (že je *sumquat childgered*, „trochu jako chlapec“, a podobně) vůbec ničemu neprospívá.

POZNÁMKY PŘEKLADATELE

- ^a Tolkienův překlad: „Take care, cousin,“ quoth the king, „one cut to address,/ and if thou learnest him his lesson, I believe very well/ that thou wilt bear any blow that he gives back later.“
- ^b Tolkienův překlad: „troubled lest a truant at that time he should prove/ from the service of the sweet Lord, who on that selfsame night/ of a maid became man our mourning to conquer./ And therefore sighing he said: ‚I beseech thee, O Lord,/ and Mary who is the mildest mother most dear,/ for some harbour where with honour I might hear the Mass/ and thy Matins tomorrow. This meekly I ask,/ and thereto promptly I pray with Pater and Ave and Creed.‘“ – Případné interpretační rozdíly mezi Tolkienovým a českým přebásněním (jako např. ve v. 946, srov. pozn. d níže) ponecháváme pro nedostatek místa bez dalšího komentáře.
- ^c Tolkienův překlad: „On the morn every man remembers the time/ that our dear Lord for our doom to die was born,/ in every home wakes happiness on earth for His sake./ So did it there on that day with the dearest delights.“
- ^d Tolkienův překlad: „And from her closet she came with many comely maidens./ She was fairer in face, in her flesh and her skin,/ her proportions, her complexion, and her port

than all others,/ and more lovely than Guinevere to Gawain she looked./ He came through the chancel to pay court to her grace...“

^e Tolkienův překlad: „For if the younger was youthful, yellow was the elder;/ with rose-hue the one face was richly mantled,/ rough wrinkled cheeks rolled on the other;/ on the kerchiefs of the one many clear pearls were,/ her breast and bright throat were bare displayed,/ fairer than white snow that falls on the hills;/ the other was clad with a cloth that enclosed all her neck,/ enveloped was her black chin with chalk-white veils...“

^f Tolkienův překlad: „When Gawain glimpsed that gay lady that so gracious looked,/ with leave sought of the lord towards the ladies he went;/ the elder he saluted, low to her bowing,/ about the lovelier he laid then lightly his arms/ and kissed her in courtly wise with courtesy speaking.“

^g Tolkienův překlad: „Yet I ween that Wawain and that woman so fair/ in companionship took such pleasure together/ in sweet society soft words speaking,/ their courteous converse clean and clear of all evil,/ that with their pleasant pastime no prince's sport compares./ Drums beat, and trumps men wind,/ many pipers play their airs;/ each man his needs did mind,/ and they two minded theirs.“

^h Tolkienův překlad: „Now I thank you a thousand times fo this beyond all!/ Now my quest is accomplished, as you crave it, I will/ dwell a few days here, and else do what you order.“

^{ch} Tolkienův překlad: „One thing more,‘ said the master, ‚we'll make an agreement:/ whatever I win in the wood at once shall be yours,/ and whatever gain you may get you shall give in exchange./ Shall we swap thus, sweet man – come, say what you think! –/ whether one's luck be light, or one's lot be better?‘ / ‚By God,‘ quoth good Gawain, ‚I agree to it all,/ and whatever play you propose seems pleasant to me.‘ / ‚Done! ‘Tis a bargain! Who'll bring us the drink?‘ / So said the lord of that land. They laughed one and all;/ they drank and they dallied, and they did as they pleased,/ these lords and ladies, as long as they wished,/ and then with customs of France and many courtly phrases/ they stood in sweet debate and soft words banded,/ and lovingly they kissed, their leave taking./ With trusty attendants and torches gleaming/ they were brought at the last to their beds so soft,/ one and all. Yet ere to bed they came,/ he the bargain did oft recall;/ he knew how to play a game/ the old governor of that hall.“

ⁱ Tolkienův překlad: „Much gladness and gaiety began then to spring/ round the fire on the hearth, and freely and oft/ at supper and later: many songs of delight,/ such as canticles of Christmas, and new carol-dances,/ amid all the mannerly mirth that men can tell of;/ and ever our noble knight was next to the lady./ Such glances she gave him of her gracious favour,/ secretly stealing sweet looks that strong man to charm,/ that he was pas-

sing perplexed, and ill-pleased at heart./ Yet he would fain not of his courtesy coldly refuse her,/ but graciously engaged her, however against the grain the play.“

^j Tolkienův překlad: „... in a gay mantle that to the ground was measured/ and was fur-lined most fairly with fells well trimmed,/ with no comely coif on her head, only the clear jewels/ that were twined in her tressure by twenties in clusters;/ her noble face and her neck all naked were laid,/ her breast bare in front and at the back also./ She came through the chamber-door and closed it behind her,/ wide set a window, and to wake him she called,/ thus greeting him gaily with her gracious words of cheer:/ ‚Ah! man, how canst thou sleep,/ the morning is so clear!‘ / He lay in darkness deep,/ but her call he then could hear./ In heavy darkness drowsing he dream-words muttered,/ as a man whose mind was bemused with many mournful thoughts,/ how destiny should his doom on that day bring him/ when he at the Green Chapel the great man would meet,/ and he obliged his blow to abide without debate at all./ But when so comely she came, he recalled then his wits,/ swept aside his slumbers, and swiftly made answer./ The lady in lovely guise came laughing sweetly,/ bent down o'er his dear face, and deftly kissed him./ He greeted her graciously with a glad welcome,/ seeing her so glorious and gaily attired,/ so faultless in her features and so fine in her hues/ that at once joy up-welling went warm to his heart./ With smiles sweet and soft they turned swiftly to mirth,/ and only brightness and bliss was broached between them/ so gay. They spoke then speeches good,/ much pleasure was in that play;/ great peril between them stood,/ unless Mary for her knight should pray.“

^k Tolkienův překlad: „For she, queenly and peerless, pressed him so closely,/ led him so near the line, that at last he must needs/ either refuse her with offence or her favours there take./ He cared for his courtesy, lest a caitiff he proved,/ yet more sad for his sad case, if he should sin commit/ and to the owner of the house, to his host, be a traitor./ ‚God help me!‘ said he. ‚Happen that shall not!‘“

^l Tolkienův překlad: „There he cleanly confessed him and declared his misdeeds,/ both the more and the less, and for mercy he begged,/ to absolve him of them all he besought the good man;/ and he assoiled him and made him as safe and as clean/ as for Doom's Day indeed, were it due on the morrow.“

^m Tolkienův překlad: „Thereafter more merry he made among the fair ladies,/ with carol-dances gentle and all kinds of rejoicing,/ than ever he did ere this day, till the darkness of night,/ in bliss./ Each man there said: ‚I vow/ a delight to all he is! / Since hither he came till now,/ he was ne'er so gay as this.“

ⁿ Tolkienův překlad: „By God, I would be glad, if good to you seemed/ whatever I could say, or in service could offer/ to the pleasure of your excellence – it would be pure delight.“

- ° Tolkienův překlad: „But I am proud of the praise you are pleased to give me,/ and as your servant in earnest my sovereign I hold you.“
- ° Tolkienův překlad: „All your will I would wish to work, as I am able,/ being so beholden in honour, and, so help me the Lord,/ desiring ever the servant of yourself to remain.“
- ° Tolkienův překlad: „The true shall truly repay,/ for no peril then need he quake./ Thou didst fail on the third day...“
- ° Tolkienův překlad: „For it is my weed that thou wearest...“
- ° Tolkienův překlad: „But if on floor now falls my head,/ I cannot it restore.“
- ° Tolkienův překlad: „in such grief and disgust he had a grue in his heart;/ all the blood from his breast in his blush mingled,/ and he shrank into himself with shame at that speech./ The first words on that field that he found then to say/ were: ‚Cursed be ye, Coveting, and Cowardice also!/ In you is vileness, and vice that virtue destroyeth.‘ / He took then the treacherous thing, and untying the knot/ fiercely flung he the belt at the feet of the knight:/ ‚See there the falsifier, and foul be its fate!/ Through care for thy blow Cowardice brought me/ to consent to Coveting, my true kind to forsake,/ which is free-hand and faithful word that are fitting to knights./ Now I am faulty and false, who afraid have been ever/ of treachery and troth-breach: the two now my curse may bear!‘“
- ° Tolkienův překlad: „It was torment to tell the truth:/ in his face the blood did flame;/ he groaned for grief and ruth/ when he showed it, to his shame./ ‚Lo, Lord,‘ he said at last, and the lace handled./ ‚This is the band! For this a rebuke I bear in my neck!/ This is the grief and disgrace I have got for myself/ from the covetousness and cowardice that o’er-came me there!/ This is the token of the troth-breach that I am detected in,/ and needs must I wear it while in the world I remain.“
- ° Tolkienův překlad: „... a gain ’twould be vast/ to love them well and believe them not, if it lay in man’s power!“
- ° V Tolkienově novodobém přirovnání je „školní vázanka“, symbol příslušnosti ke konkrétní elitní střední škole, znakem Gawainova spojení s družinou Kruhového stolu. „Bílé pero“, představa původně odvozená z kohoutích zápasů, je znamením zbabělosti a odkazuje k podvazkovému pásu, který se Gawain rozhodne nosit. „První jedenáctka“, novodobá školní sestava nejlepších fotbalistů či hráčů kriketu, odkazuje k tradici Podvazkového řádu. Ten v básni figuruje nepřímou – prostřednictvím svého latinského hesla (*Honi soyt qui mal pense*, „hanba tomu, kdo zle smýšlí“), jež je v rukopisu připsáno za poslední verše. Soudy cti byly středověké rytířské tribunály rozhodující v záležitostech cti.
- ° Chaucerovo dvojverší zní „That Gawayn, with his olde curteisye,/ Though he were comen ayeyn out of Fairye“ („že Gawain i se svou odvěkou dvorností, kdyby se byl vrátil z říše

- ° Faerie“) a je součástí pasáže líčící dvornost cizího rytíře, jež je tak dokonalá, že by ji ani pověstný Gawain nepřekonal.
- ° Tolkienův překlad: „as it is written in the best of the books of romance./ Thus in Arthur his days happened this marvel,/ as the Book of the Brut beareth us witness;/ since Brutus the bold knight to Britain came first,/ after the siege and the assault had ceased at Troy, I trow,/ many a marvel such before/ has happened here ere now./ To his bliss us bring Who bore/ the Crown of Thorns on brow!/ Amen.“
- ° Tolkienův překlad: „For whoever goes girdled with this green riband,/ while he keeps it well clasped closely about him,/ there is none so hardy under heaven that to hew him were able;/ for he could not be killed by any cunning of hand.“

J. R. R. Tolkien

NETVOŘI A KRITIKOVÉ
A JINÉ ESEJE

Z anglického originálu *The Monsters
and the Critics and Other Essays*,
vydaného v roce 1997 nakladatelstvím

HarperCollins v Londýně,
přeložil Jan Čermák.

Odpovědný redaktor Jan Zelenka.
Technický redaktor Milan Dorazil.

Přebal, vazbu a grafickou úpravu
navrhl Matouš Příkrýl.

Vydalo nakladatelství Argo,
Miličova 13, 130 00 Praha 3,
www.argo.cz, argo@argo.cz,
v roce 2006 jako svou 893. publikaci.

Vytiskla tiskárna Protisk.
Vydání v tomto souboru první.

ISBN 80-7203-788-9

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod KOSMAS.

sklad: V zahradě 877, 252 62 Horoměřice

tel: 226 519 383, fax: 226 519 387

e-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v internetovém knihkupectví

www.kosmas.cz